

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ОСВІТА**

✓ *Національний мультипредметний тест
в умовах війни*

- **МОВНА ПОЛІТИКА**

✓ *Україна розширила державний захист мов
корінних народів і національних спільнот*

№ 14 (322) ЛИПЕНЬ 2026

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 14 (322) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав новий Закон
про права ВПО: що зміниться
для переселенців 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.

Національний мультипредметний тест
в умовах війни: між академічними
стандартами та доступністю вищої освіти.... 4
Чернявська Л.

Україна розширила державний захист мов
корінних народів і національних спільнот... 14

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА* 17

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав новий Закон про права ВПО: що зміниться для переселенців

Президент України В. Зеленський підписав Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – ВПО). Він запроваджує нові механізми державної підтримки, гарантії житлових прав, електронний кабінет ВПО та комплексний підхід до адаптації й інтеграції переселенців.

Про це йдеться на сайті Верховної Ради України.

1 липня 2026 р. парламент підтримав законопроект № 12301 у другому читанні та в цілому. За документ проголосували 307 народних депутатів.

За словами голови Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань захисту прав ВПО П. Фролова, необхідність оновлення законодавства виникла через те, що чинний закон, ухвалений у жовтні 2014 р., вже не відповідав сучасним викликам і потребам переселенців.

Новий Закон уперше закріплює на законодавчому рівні поняття «адаптація», «інтеграція» та «реінтеграція» ВПО, а також визначає обов'язкові заходи підтримки на кожному з цих етапів. Крім того, державну допомогу надаватимуть на основі оцінювання потреб ВПО та залежно від рівня їхньої інтеграції у громаду.

Окремо в Законі прописано гарантії пенсійного забезпечення. Зокрема,

встановлюється, що для ВПО не можуть застосовуватися додаткові або відмінні вимоги щодо призначення, виплати чи перерахунку пенсій, які обмежують їхні права порівняно із загальним порядком.

Документ також передбачає створення електронного кабінету ВПО, через який можна буде пройти оцінювання потреб та отримувати необхідні державні послуги.

Серед інших нововведень – закріплення обов'язку держави забезпечувати житлові права внутрішньо переміщених осіб, зокрема через тимчасове житло, довгострокову оренду, пільгове кредитування та механізми рефінансування.

Також Закон гарантує дітям з-поміж ВПО право на здобуття освіти за місцем фактичного проживання або в переміщених закладах освіти.

Документ визначає повноваження органів влади у сфері підтримки ВПО, закріплює відповідальне за державну політику міністерство та посилює громадянські права переселенців, зокрема їхню участь у прийнятті рішень на місцевому рівні через Ради ВПО.

Закон набере чинності через три місяці з дня його опублікування – із жовтня 2026 р. (*Суспільне Новину (<https://suspilne.media/1360474-zelenskij-pidpisav-novij-zakon-pro-prava-vpo-so-zminitsa-dla-pereselenciv/>). – 2026. – 21.07).*

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

І. Беззуб, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Національний мультипредметний тест в умовах війни: між академічними стандартами та доступністю вищої освіти

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала безпрецедентним викликом для української системи освіти. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення мільйонів громадян, тривале дистанційне навчання, перебої з електро- та інтернет-забезпеченням, а також постійний психологічний тиск, суттєво вплинули на можливості учнів здобувати якісну освіту. Водночас держава була змушена шукати нові механізми забезпечення доступу випускників до вищої освіти в умовах воєнного стану. Одним з таких рішень стало запровадження Національного мультипредметного тесту (НМТ), який є тимчасовою альтернативою зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО) на період воєнного стану, хоча за кілька років фактично перетворився на самостійну модель вступного оцінювання.

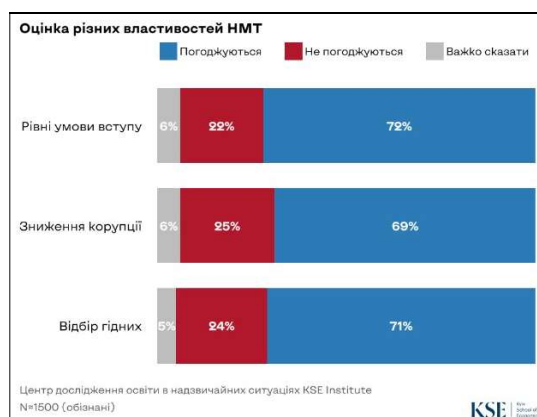
Сучасний формат НМТ є насамперед відповіддю на безпекові виклики. Проведення всіх тестових блоків в один день дає змогу мінімізувати логістичні ризики та забезпечити керованість процесу, хоча водночас значно підвищує психологічне навантаження на вступників і зміщує акцент із глибини перевірки знань на швидкість виконання тестових завдань. Важливою особливістю нинішньої моделі стало і подовження строку чинності результатів НМТ до чотирьох вступних кампаній, що розширює можливості освітнього вибору для молоді в умовах війни, хоча одночасно посилює конкуренцію між абітурієнтами різних років.

Результати соціологічних досліджень свідчать, що ставлення українського суспільства до НМТ в умовах війни є неоднозначним, однак, загалом залишається позитивним. З одного боку, значна частина громадян підтримує перегляд або навіть скасування чинного формату тестування через безпекові ризики, психологічне навантаження та складні

умови його проходження. Скасування НМТ під час війни підтримують 39 % громадян, 35 % виступають проти цього, про що свідчать результати українського загальнонаціонального опитування «Між якістю та безпечністю: шкільна освіта та вступні випробування в умовах війни», проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології у липні 2023 р. З іншого боку, більшість респондентів визнає НМТ найбільш справедливим і прозорим механізмом вступу до ЗВО, який забезпечує рівний доступ та мінімізує корупційні ризики. Попри те, що відносна більшість населення підтримує скасування НМТ, 64 % вважає, що НМТ є запорукою рівного вступу до університетів. Крім того, 55 % населення переконані, що НМТ здатне зменшити рівень корупції, не згодні з цим 24 % опитаних¹.

Результати дослідження довіри і ставлення до НМТ, проведеного Центром дослідження освіти в надзвичайних ситуаціях (KSE Institute), свідчать про збереження високого рівня суспільної підтримки НМТ навіть в умовах повномасштабної війни. Так, майже 3/4 опитаних українців вважають, що НМТ забезпечує рівні умови вступу до закладів вищої освіти (72 %) і допомагає забезпечувати прозорий відбір вступників (71 %). Понад дві третини (69 %) переконані, що він сприяє зниженню корупційних ризиків. Також, за результатами дослідження понад дві третини опитаних дорослих українців (70 %) підтримують ідею складання різних предметів у різні дні².

¹ Між якістю та безпечністю: шкільна освіта та вступні випробування в умовах війни. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3745831-miz-akistuta-bezpecnistu-skilna-osvita-ta-vstupni-viprobuvanna-v-umovah-vijni.html>

Джерело інформації: <https://testportal.gov.ua/nmt-pidtrymuyut-obiznani-ukrayintsi-rezultaty-novogo-doslidzhennya/>

Про адаптацію освітньої системи до тривалих воєнних умов свідчить стале зростання реєстрації на НМТ: після різкого скорочення кількості вступників у 2022 р. у 2026 р. на тестування зареєструвалися понад 347 тис. вступників – найбільше від початку

повномасштабної війни. Водночас скоротилася кількість учасників, які складатимуть НМТ за кордоном, що свідчить як про часткове повернення сімей в Україну, так і про зростання довіри до організації тестування всередині країни³.

Джерело інформації: <https://www.slovoudilo.ua/2026/04/22/infografika/suspilstvo/nmt-2026-zareyestruvaly-rekordnu-kilkist-uchasnykiv-roky-velykoyi-vijny>

Нинішня модель тестування, залишаючись компромісом між вимогами об'єктивного оцінювання знань і необхідністю забезпечити безперервність вступної кампанії в умовах війни, підтверджує здатність держави підтримувати функціонування ключових освітніх інституцій. Разом з тим, функціонування НМТ в умовах війни супроводжується комплексом

взаємопов'язаних викликів. Серед яких – значні освітні втрати, спричинені скороченням навчального часу, погіршенням якості знань, нерівність умов підготовки вступників, безпекові ризики під час проведення тестування, психологічне навантаження на учасників, цифрова нерівність, а також додаткові труднощі для випускників, які перебувають за

² НМТ підтримують обізнані українці – результати нового дослідження. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-pidtrymuyut-obiznani-ukrayintsi-rezultaty-novogo-doslidzhennya/>

³ На НМТ-2026 зареєстрували рекордну кількість учасників за роки великої війни. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoudilo.ua/2026/04/22/infografika/suspilstvo/nmt-2026-zareyestruvaly-rekordnu-kilkist-uchasnykiv-roky-velykoyi-vijny>

кордоном. Сукупність цих чинників впливає на об'єктивність оцінювання навчальних досягнень і ускладнює забезпечення рівного доступу до вищої освіти. Це спровокувало хвилю гострих суспільних дискусій навколо НМТ у 2026 р. та актуалізувало потребу в подальшому вдосконаленні організації іспиту в умовах воєнного стану.

Так, предметом обговорення стали доцільність збереження математики серед обов'язкових предметів, психологічне навантаження через складання чотирьох тестових блоків в один день, відповідність окремих завдань специфіці комп'ютерного тестування, вплив повітряних тривог на перебіг іспиту, ефективність механізмів перескладання та дієвість чинної системи апеляцій. У сукупності ці питання відображають ширшу проблему: як збалансувати академічну доброчесність, рівний доступ до освіти та вимоги воєнного часу.

З огляду на це, у Верховній Раді України було зареєстровано урядовий законопроект № 15254 «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підсумкової атестації та вступної кампанії 2027 року» від 15 травня 2026 р.⁴ та альтернативний законопроект № 15254-1 «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підсумкової атестації та вступної кампанії 2027 року» від 2 червня 2026 р.⁵, які пропонують різні підходи до організації вступної кампанії 2027 р. Обидва документи передбачають звільнення випускників від державної підсумкової атестації та надання Міністерству освіти і науки права визначати порядок вступу до закладів вищої освіти. Водночас урядовий законопроект пропонує зберегти чинний формат НМТ «3+1» із трьома обов'язковими предметами (українська мова, математика, історія України)

⁴ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підсумкової атестації та вступної кампанії 2027 року». *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70042>

⁵ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо державної підсумкової атестації та вступної кампанії 2027 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70123>

та одним предметом за вибором. Натомість альтернативний законопроект пропонує залишити обов'язковими лише українську мову й історію України, а математику перевести до переліку предметів за вибором, обов'язкових лише для окремих спеціальностей. Автори альтернативної ініціативи аргументують свою позицію необхідністю врахування освітніх втрат, психологічного навантаження та безпекових ризиків під час війни, тоді як розвиток інженерних і технічних спеціальностей пропонують стимулювати не обов'язковим тестуванням, а цільовими заходами державної підтримки – підвищенням стипендії для студентів технічних напрямів, збільшенням державного замовлення, розширенням грантової підтримки, програмами стажування та покращенням комунікації щодо перспектив працевлаштування за такими спеціальностями. Також автори ініціативи наголошують на необхідності зберегти молодь в українській системі освіти в умовах значного відтоку молодих людей за кордон.

Натомість, наголошує народна депутат, голова підкомітету з питань вищої освіти Комітету ВР з питань освіти, науки та інновацій, авторка альтернативного законопроекта Ю. Гришина, МОН за роки війни не забезпечило комплексних рішень цих проблем: не затверджено концепцію надолуження освітніх втрат, не реформовано педагогічну освіту, немає системного підвищення кваліфікації вчителів, оновлення програм та не розроблена нова структура заробітної плати освітян⁶.

Слід зазначити, що найбільше дискусій викликало саме обов'язкове тестування з математики.

Аналіз публічних висловлювань представників освітньої, наукової та експертної спільноти свідчить, що переважна більшість фахівців не підтримує ідею

⁶ Мацепа А. У Раді пропонують скоротити кількість предметів НМТ до трьох: математика може стати необов'язковою. *Нова Українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2026/06/03/u-radi-proponuyut-skorotyty-killist-predmetiv-nmt-do-troh-matematyka-mozhe-staty-neobov-yazkovoyu/>

скасування обов'язкової математики на НМТ, хоча аргументує свою позицію по-різному. Попри визнання значного психологічного навантаження на випускників в умовах війни, експерти наголошують: проблема полягає не в самому предметі, а в якості його викладання та потребі вдосконалення формату оцінювання. На їхню думку, математична грамотність є базовою компетентністю сучасної людини, що формує логічне і критичне мислення, здатність аналізувати інформацію та ухвалювати обґрунтовані рішення, а також є важливим показником академічної готовності до навчання у закладах вищої освіти незалежно від спеціальності. Такої позиції, зокрема, дотримуються дослідниці American University Kyiv Н. Заїка, співзасновник інжинірингової школи #brobots П. Духлій, директор УЦОЯО Т. Вакуленко та ін⁷.

Представники УЦОЯО В. Терещенко та С. Раков обґрунтовують обов'язковість математики функцією самого НМТ як вступного випробування до закладів вищої освіти. Вони зазначають, що українська мова, математика та історія України перевіряють базові компетентності, необхідні для успішного навчання у виші, наголошують на взаємозв'язку мовної та математичної грамотності і звертають увагу, що математика є обов'язковою складовою вступних випробувань у більшості розвинених країн світу, де математична грамотність вважається базовою компетентністю незалежно від майбутньої спеціалізації учнів⁸.

Окрема група експертів пов'язує проблему насамперед з недоліками шкільної математичної освіти. Вони наголошують, що проблема полягає не в математиці як предметі, а у відірваності її

шкільного викладання від практичних життєвих ситуацій. Так, експерт міністра освіти і науки М. Винницький та співзасновниця ГО «Смарт Освіта» І. Коберник пропонують не скасовувати тестування, а переглянути навчальні програми, кількість навчальних годин, методики викладання та систему підготовки вчителів. На їхню думку, вилучення математики з НМТ лише приховає проблему низької математичної грамотності, а не розв'яже її⁹. Подібну позицію висловлює й директор Київської гімназії східних мов № 1 О. Проскура, яка зазначає, що міжнародні дискусії стосуються не доцільності обов'язкової математики, а вдосконалення методик її викладання, практичної спрямованості та подолання математичної тривожності¹⁰. При цьому, Т. Вакуленко підкреслює, що завдання НМТ відповідають базовому рівню шкільної програми і дають змогу подолати прохідний поріг учням, які її опанували¹¹.

До дискусії про роль математики долучається та бізнес-спільнота. Зокрема, на міждисциплінарному значенні математичних компетентностей наголошує представниця канадської медико-технологічної компанії Sparrow BioAcoustics О. Черненко. На прикладі медицини вона показує, що математичне мислення необхідне для діагностики, фармакології, епідеміології, аналізу результатів досліджень і правильного розуміння статистичних даних¹².

⁹ Коваленко А. У Раді пропонують зробити математику не обов'язковою на НМТ: законопроект викликав шквал критики. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-matematiku-mozhut-zrobiti-vibirkovoyu-na-nmt-315333/>

¹⁰ Проскура О. Математична грамотність – це імунітет від маніпуляцій. *Освіта.ua*. URL: <https://osvita.ua/blogs/96967/>

¹¹ Батюк І. Чи стане математика вибірковою на НМТ для вступників на гуманітарні напрями? Відповідь Вакуленко. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/chomu-matematika-ye-obov-yazkovoyu-na-nmt-poyasnennya-ucsoyao-314786/>

¹² Коваленко А. У Раді пропонують зробити математику не обов'язковою на НМТ: законопроект викликав шквал критики. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-matematiku-mozhut-zrobiti-vibirkovoyu-na-nmt-315333/>

⁷ Кричківська Г. «Математика має бути обов'язковою?» Освітяни, науковці та управлінці реагують на ідею скоротити НМТ до трьох предметів. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/news/matematyka-maye-buty-obov-yazkovoyu-osvityany-naukovtsi-ta-upravlintsi-reaguyut-na-ideyu-skorotyty-nmt-do-troh-predmetiv/>

⁸ Троян І. «Гуманітарії» vs «математики»: чому такий поділ не працює на НМТ? *Вчися.Медіа*. URL: <https://vchysia.media/topic/humanitarii-vs-matematyky-chomu-takyi-podil-ne-pratsiuye-na-nmt>

Однак значна частина експертів розглядає математичну освіту як стратегічний ресурс держави. Доктор фізико-математичних наук К. Терлецька, освітній омбудсмен Н. Лещик, голова ГС «Освіторія» З. Литвин, директор Навчально-наукового інституту денної освіти Полтавського університету економіки і торгівлі А. Ткаченко, президент KSE Т. Милованов, науковець і військовослужбовець А. Сененко та інші наголошують, що обов'язковість математики стимулює вивчення природничо-математичних дисциплін, без яких неможливий розвиток інженерії, ІТ, штучного інтелекту, медицини, економіки та оборонно-промислового комплексу. В умовах війни, коли країна потребує висококваліфікованих інженерів, технологів і розробників, зниження вимог до математичної підготовки, на їхню думку, становить ризик для довгострокового розвитку людського капіталу та технологічної спроможності держави¹³. Зокрема, А. Сененко пов'язує цю дискусію з потребами сучасної війни та оборонної промисловості. Він наголошує, що ефективність бойових дій дедалі більше залежить від технологій, а отже – від рівня природничо-математичної підготовки кадрів. За його словами, експлуатація сучасних систем зв'язку, радарів, безпілотників та засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) вимагає від фахівців глибокого розуміння фізики, електроніки та математичних принципів.

«Математика для нас – це не предмет за вибором, це про здатність держави вижити, захистити себе і залишитися незалежною», – підкреслила К. Терлецька¹⁴.

Позицію експертів підкріплюють і результати міжнародних досліджень та національного оцінювання. Вони свідчать, що головною проблемою є не обов'язковість математики на НМТ, а накопичені освітні втрати й зниження рівня математичної грамотності учнів. За таких умов скасування обов'язкового тестування може лише приховати проблему, але не усунути її.

Зокрема, дані PISA-2022 та спільного дослідження EdEra і Tokarev Foundation свідчать про суттєве погіршення рівня математичної підготовки українських підлітків. За результатами PISA, 42 % учнів не досягли навіть базового рівня математичної грамотності, тоді як лише 3 % продемонстрували високі результати. Загалом за показниками читання, математики та природничих наук українські школярі поступаються середньому рівню країн Організації економічного співробітництва та розвитку. На тлі пандемії COVID-19, повномасштабної війни та дефіциту педагогічних кадрів ці результати свідчать про необхідність системного посилення математичної освіти, а не послаблення вимог до неї¹⁵.

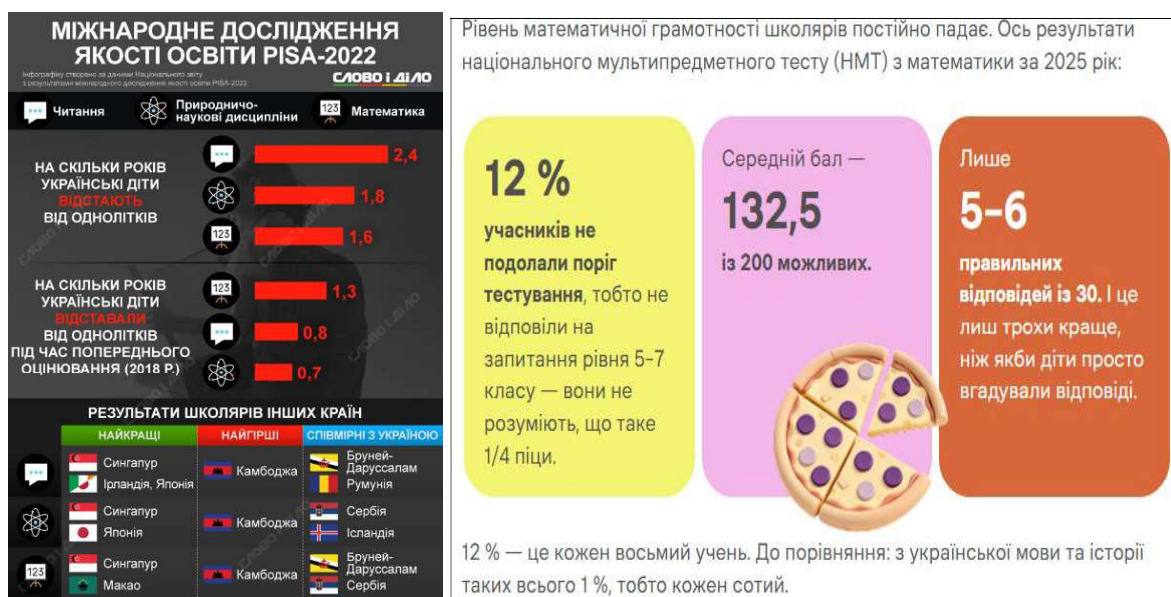
Подібні тенденції простежуються і в результатах НМТ. За підсумками тестування 2025 р. мінімальний поріг не подолали 14,1 % учасників, з яких 11,4 % – через математику. Це означає, що тисячі випускників втратили можливість вступити до закладів вищої освіти. На відміну від цього, у 2022 р. за більш гнучкої моделі тестування НМТ успішно склали 99 % учасників¹⁶.

¹³ Коваленко А. У Раді пропонують зробити математику не обов'язковою на НМТ: законопроект викликав шквал критики. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-matematiku-mozhut-zrobiti-vibirkovoyu-na-nmt-315333/>

¹⁴ Рудзінська В. Освітня та науковці розкритикували ідею відмови від обов'язкової математики. *Вчися.Медіа*. URL: <https://vchysia.media/news/osvitiany-ta-naukovtsi-rozkrytykuvaly-ideiu-vidmovy-vid-obovyazkovoimatematyky>

¹⁵ Результати PISA-2022 в Україні: наскільки погіршилися навички та знання учнів. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/12/08/infografika/suspilstvo/rezultaty-pisa-2022-ukrayini-naskilky-pohirshylysya-navychky-ta-znannya-uchniv>

¹⁶ Бречко А. Чому діти не знають математику і що з цим робити: дослідження EdEra та Tokarev Foundation. Educational Era. URL: <https://ed-era.com/blog/chomu-dity-ne-znayut-matematyku-doslidzhennya/>

Джерело інформації: https://drive.google.com/file/d/1M4U0IZZhxhaX2y_vP-75rSDAU-wWd3ce/view

Тому, на думку А. Ткаченко, для побудови високотехнологічної країни із сучасною армією та цифровізованими державними послугами потрібно не скорочувати математичну підготовку, а посилювати її та покращувати якість викладання¹⁷.

Іншим важливим аспектом дискусії є застереження експертів від частих змін правил вступу без належного аналізу їхніх наслідків, оскільки нестабільність освітньої політики підриває довіру учнів, педагогів та університетів. На цьому, зокрема, наголошує перший проректор Українського католицького університету Я. Причула¹⁸.

У цьому ж контексті виконавча директорка ГС «Освіторія» А. Сидорук закликає оцінювати ініціативу щодо скасування обов'язкової математики крізь призму доказової політики. На її думку, рішення такого масштабу мають спиратися на ґрунтовні дослідження та статистику, а не на результати популістських

опитувань у соцмережах чи месенджерах. Експертка підкреслює, що спричинені війною освітні втрати вимагають системної стратегії подолання, а не спрощення критеріїв¹⁹.

Отже, більшість експертів погоджується, що реформування системи потребує не відмови від обов'язкової математики, а модернізації методик її викладання та оптимізації самого формату оцінювання. Натомість фахівці пропонують зосередити увагу на подоланні освітніх втрат, підвищенні практичної спрямованості навчання та зменшенні математичної тривожності учнів. Що ж до самого НМТ в умовах воєнного стану, то зміни мають стосуватися передусім організації іспиту — наприклад, рознесення предметів у часі — без відмови від перевірки базових математичних компетентностей.

У 2024–2026 рр. формат «чотири предмети в один день» став вимушеним безпековим кроком, покликаним мінімізувати кількість поїздок до

¹⁷ Коваленко А. У Раді пропонують зробити математику не обов'язковою на НМТ: законопроект викликав шквал критики. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-matematiku-mozhut-zrobiti-vibirkovoyu-na-nmt-315333/>

¹⁸ Там само

¹⁹ Кричківська Г. «Математика має бути обов'язковою?» Освітня, науковці та управлінці реагують на ідею скоротити НМТ до трьох предметів. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/news/matematyka-maye-byty-obov-yazkovoyu-osvityany-naukovtsi-ta-upravlintsi-reaguyut-na-ideyu-skorotyty-nmt-do-troh-predmetiv/>

екзаменаційних центрів та зменшити ризики під час повітряних тривог. Водночас така модель створює екстремальне психологічне і фізичне навантаження на вступників. Багатогодинне перебування в аудиторіях, яке через безпекові загрози часто розтягується в часі, виснажує підлітків, через що фінальні результати можуть відображати не стільки реальний рівень знань, скільки ступінь стресостійкості та втоми.

Саме тому питання доцільності одноденного тесту залишається ключовим тригером суспільних дискусій. Однією з альтернатив чинному формату НМТ є проведення тестування протягом двох днів. Перспективи переходу на дводенний формат іспиту та запровадження гнучкішої системи оцінювання вже перебували у фокусі уваги профільного парламентського комітету та МОН наприкінці 2025 р. Головним аргументом прихильників змін є необхідність розділити тестування задля збереження ментального здоров'я абітурієнтів.

За словами народної депутатки Ю. Гришиної, найбільші проблеми виникають в регіонах із високою інтенсивністю обстрілів, де через тривалі повітряні тривоги тестування затягувалося до 12–13 год. На її думку, проведення тестування з чотирьох предметів в один день в умовах воєнного стану потребує перегляду, а недоліки вступної кампанії мають бути ретельно проаналізовані й враховані під час підготовки наступних сесій НМТ²⁰.

Критично оцінює нинішній формат НМТ і психологиня Н. Артаміна, наголошуючи, що чотиригодинне безперервне тестування створює надмірне когнітивне та психологічне навантаження, яке не відповідає віковим особливостям більшості випускників. Вона також звертає увагу на те, що уніфікований формат НМТ не враховує індивідуальних психофізіологічних особливостей учнів, а повітряні тривоги, технічні збої та необхідність повторного проходження тесту після

переривання лише посилюють психологічний тиск і можуть негативно позначатися на результатах вступників²¹.

Схожої позиції дотримується директор Департаменту освіти Харківської міської ради О. Деменко. На її думку, погіршення результатів окремих вступників пов'язане не зі зниженням рівня знань, а з надмірним навантаженням. Вона також пропонує розділити складання тестів щонайменше на два етапи та дозволити вступ на контракт тим абітурієнтам, які не подолали поріг лише з одного обов'язкового предмета²².

Проте після аналізу переваг і ризиків було вирішено зберегти одноденний формат. У МОН та УЦОЯО зазначають, що дводенний формат збільшив би організаційні ризики, пов'язані з логістикою учасників із прифронтових регіонів, а також із можливими повітряними тривогами та іншими безпековими викликами.

Так, на думку освітнього омбудсмена Н. Лещик, багатоденне тестування є реалістичним лише для відносно безпечних регіонів, тоді як для вступників із прифронтових областей і тих, хто перебуває за кордоном, воно означатиме додаткові логістичні труднощі, фінансові витрати та безпекові ризики. Відтак, поділ НМТ на кілька днів може поставити абітурієнтів з різних регіонів у нерівні умови доступу до вищої освіти²³.

Крім того, одним із ключових аргументів стали додаткові фінансові витрати: за даними УЦОЯО, у 2026 р. вартість проведення НМТ становила 1070 грн на одного учасника, а загальні витрати держави на основну сесію перевищили 380 млн грн. Перехід до кількаденного тестування потребував би

²¹ Артаміна Н. Що не так з НМТ і чому? *Znayshov*. URL: https://znayshov.com/News/Details/shcho_ne_tak_z_nmt_i_chomu

²² Харківська Міська Рада's Post. *Facebook*. URL: <https://lnk.ua/T0Ayer7VV>

²³ Сокирчук Н. «Перевірка на нервовий зрив». Хто створив НМТ-2026 і чи можна зробити його людянішим. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/country/science/perevirka-na-nervovij-zriv-khto-stvoriv-nmt-2026-i-chi-mozhna-zrobiti-joho-ljudjanishim--1124830.html>

²⁰ Юлія Гришина: Із нинішнього складання НМТ треба зробити висновки, щоб уникнути серйозних проблем під час вступної кампанії наступного року. *Верховна Рада України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_fr/273590.html

додаткових коштів на організацію роботи екзаменаційних центрів і персоналу²⁴.

Окремий блок критики стосується організації НМТ в умовах війни. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінець наголошує, що держава досі не забезпечила стабільне проведення тестування в укриттях, через що іспити перериваються повітряними тривогами. Найрезонанснішим прикладом стала Одещина, де окремі учасники складали НМТ майже 13 год. На думку омбудсмена, такі умови створюють додатковий стрес і ставлять під сумнів рівність умов оцінювання²⁵.

Водночас директор УЦОЯО Т. Вакуленко визнає, що головною проблемою чинної моделі є її тривалість, однак наголошує: саме цей формат наразі забезпечує прозорий вступ в умовах війни. Вона також звертає увагу на нерівномірну готовність регіонів до проведення НМТ в укриттях. Якщо, наприклад, на Чернігівщині близько 93 % тимчасових екзаменаційних центрів працюють у захищених приміщеннях (за повідомленням ОВА, 25 із 27 ТЕЦ Чернігівщини проводять НМТ відразу в укриттях, де є освітлення, інтернет і комп'ютери)²⁶, то в Одеській та Львівській областях таку можливість має лише близько третини вступників. Представники УЦОЯО підкреслюють, що облаштування укриттів належить до повноважень місцевої влади, а не Центру оцінювання.

Окремий блок критики стосується безпекових умов проведення НМТ. За словами

²⁴ Лиховид І. Що не так із претензіями до НМТ-2026: розбір від «Вчися.Медіа». *Вчися.Медіа*. URL: <https://vchysia.media/column/shcho-ne-tak-iz-pretenziiamy-do-nmt-2026-rozbir-vid-vchysiamedia>

²⁵ Омбудсман розкритикував НМТ під час війни: школярі залишаються без належної підготовки до іспиту. *Інформаційно-аналітичний портал «ФАКТ»*. URL: <https://fact-news.com.ua/ombudsman-rozkrytykuvav-nmt-pid-chas-viyny-shkolyari-zalyshayutsya-bez-nalezhoi-pidhotovky-do-ispitu>

²⁶ НМТ-2026: 25 із 27 тимчасових екзаменаційних центрів Чернігівщини працюватимуть в укриттях. *Чернігівська обласна військова адміністрація*. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?id=544480&tp=page>

директора Департаменту освіти і науки КМДА О. Фіданян, нічні обстріли, тривале перебування в укриттях та інші наслідки війни ставлять вступників у нерівні умови й безпосередньо впливають на результати тестування. У КМДА пропонують зробити процедуру гнучкішою, зокрема спростити допуск до додаткової сесії для учасників, які постраждали від обстрілів напередодні іспиту, а також удосконалити інформування про можливість перенесення тестування. На думку представників міської влади, такі зміни сприятимуть зниженню психологічного навантаження та підвищенню справедливості оцінювання. Цю позицію підтримує й радниця Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини В. Дворнікова, яка вважає подібні умови базовими, що мали бути враховані ще раніше²⁷.

Найчастіше експерти звертають увагу на розрив між якістю шкільної підготовки та вимогами тестування. Уповноважений з прав людини Д. Лубінець зазначає, що школа фактично не формує компетентностей, які перевіряє НМТ, через що значна частина випускників змушена звертатися до репетиторів. Це, на його думку, ставить вступ у залежність від матеріального становища родини та посилює освітню нерівність, особливо серед дітей із прифронтових територій, які через повітряні тривоги та дистанційне навчання зазнали найбільших освітніх втрат. За результатами зустрічі з міністром освіти О. Лісовим Д. Лубінець закликав МОН забезпечити належну підготовку учнів, рівний доступ до тестування та усунути бар'єри для вступників.

Окрему увагу Д. Лубінець приділяє системним проблемам вступників із тимчасово окупованих територій (ТОТ). За його оцінками, ключовими деструктивними чинниками є несвоєчасне затвердження правил вступу, брак доступної інформаційної кампанії для молоді в окупації, а також відсутність диференційованої державної

²⁷ Захаров О. Проблеми НМТ-2026 – від математики до 13-годинного іспиту. *Humanitarian Media Hub*. URL: <https://hnhh.news/33322/problemny-nmt-2026/>

статистики щодо цієї категорії абітурієнтів²⁸. Насамперед критику викликає щорічне затягування із нормативним регулюванням кампанії. Зокрема, у 2026 р. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти був затверджений лише 20 березня, що для мешканців ТОТ означає втрату дорогоцінного часу на підготовку документів, планування небезпечного виїзду та логістику вступу. Додатково ускладнює ситуацію неефективна комунікація: попри наявність офіційних ресурсів МОН, інформація подається мовою складних нормативних актів, малодоступною для підлітків. Замість канцеляризмів державні інституції мають запропонувати покрокові інструкції, відеороз'яснення та адаптовані цифрові формати. Як наслідок, чисельність вступників цієї категорії стрімко зменшується. Це чітко підтверджує динаміка: якщо у 2024 р. за спрощеною процедурою до університетів вступили 11 тис. 325 осіб, то у 2025 р. цей показник упав до 9 тис. 418. Водночас розробити ефективну стратегію повернення молоді заважає те, що в офіційній статистиці випускники з ТОТ об'єднуються в одну групу із жителями територій активних бойових дій. Зазначені тенденції створюють пряму загрозу поступового вимивання інтелектуального потенціалу та остаточної втрати зв'язку кримської та донбаської молоді з українським освітнім і культурним простором²⁹.

Критики чинної моделі також пов'язують складність НМТ із посиленням освітньої міграції. Зокрема, В. Дворнікова зазначає, що страх перед провалом на іспиті спонукає частину випускників обирати навчання в іноземних

університетах. Особливо гостро ця проблема постає для українських школярів за кордоном, які змушені паралельно з місцевою освітою готуватися до чотирьох предметів українського тестування³⁰. Подібну позицію висловлює і народний депутат І. Борзова, яка переконана: адаптація та гнучкість вступної моделі могли б мінімізувати відтік абітурієнтів. На думку експертів, ускладнений механізм вступу діє у протилежному напрямі від заявленого курсу держави на повернення громадян додому³¹.

Говорячи про основні проблеми реалізації НМТ, слід звернути увагу і на додатковими труднощі для українських вступників за кордоном. Попри розширення мережі тимчасових екзаменаційних центрів (ТЕЦ), які у 2026 р. охопили понад три десятки країн світу (ТЕЦ працюють у 54 містах 32 країн), доступ до іспиту залишається нерівним. Головними перешкодами є лімітована кількість місць в аудиторіях, повна залежність від ресурсів іноземних партнерів, значна географічна віддаленість центрів від місць проживання вступників та високі логістичні витрати. Хоча зміст і формат комп'ютерного тестування за кордоном повністю відповідають українським стандартам, саме ці інфраструктурні обмеження створюють дискримінаційні умови для багатьох українських випускників³².

Попри критику чинної моделі, більшість експертів виступають не за скасування НМТ, а за його модернізацію. Зокрема, екскерівник УЦОЯО І. Лікарчук пропонує перейти від моделі «одного шансу» до можливості скласти тест тричі на рік (перша спроба – безкоштовна, наступні – платні), удосконалити організацію

²⁸ Омбудсман розкритикував НМТ під час війни: школярі залишаються без належної підготовки до іспиту. *Інформаційно-аналітичний портал «ФАКТ»*. URL: <https://fact-news.com.ua/ombudsman-rozkrytukuvav-nmt-pid-chas-viyny-shkolyari-zalyshayutsya-bez-nalezhnoi-pidgotovky-do-ispytu>

²⁹ Лубінець Д. Освіта в умовах війни: між реформами, нерівністю та втраченими можливостями. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4130027-osvita-v-umovah-vijni-miz-reformami-nerivnistu-ta-vtracenimi-mozlivostami.html>

³⁰ Захаров О. Проблеми НМТ-2026 – від математики до 13-годинного іспиту. *Humanitarian Media Hub*. URL: <https://hnh.news/33322/problemu-nmt-2026/>

³¹ Костюк Д. Ірина Борзова про вступну кампанію: як зупинити відтік абітурієнтів за кордон? *Район.in.ua*. URL: <https://osvita.rayon.in.ua/news/1079355-irina-borzova-pro-vstupnu-kampaniiu-iak-zupiniti-vidtik-abiturijentiv-za-kordon>

³² НМТ за кордоном. *Український центр оцінювання якості освіти*. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-za-kordonom-2026/>

тестування, зробивши її більш дружньою до вступників, а також відновити інституційну незалежність УЦОЯО. На його думку, саме накопичення організаційних проблем, а не існування НМТ як такого, поступово підриває суспільну довіру до системи зовнішнього оцінювання³³.

Під час громадського обговорення проблем функціонування НМТ в умовах воєнного стану на сайті Кабінету Міністрів України були зареєстровані одразу дві електронні петиції щодо перегляду чинної моделі вступних випробувань. Основними аргументами авторів стали безпекові ризики під час проходження тестування, негативний вплив тривалих повітряних тривог, відключень електроенергії та постійного психологічного стресу на результати учасників, а також нерівність освітніх можливостей через різні умови навчання. У зв'язку з цим пропонувалося або тимчасово скасувати НМТ на період воєнного стану, запровадивши альтернативні форми вступу до закладів вищої освіти, або переглянути формат тестування, скоротивши кількість обов'язкових предметів і надавши вступникам більше можливостей для вибору дисциплін. На думку авторів петицій, такі зміни сприяли б більш справедливому оцінюванню знань, зниженню психологічного навантаження на випускників та забезпеченню рівного доступу до вищої освіти в умовах війни³⁴.

Критика експертів показує, що питання НМТ не зводиться лише до формату іспиту. Воно охоплює підготовку в школі, безпечні умови складання, доступність інформації для дітей з окупованих територій і готовність освітньої системи не створювати додаткові бар'єри для учнів, які і так навчаються в умовах війни.

³³ Лікарчук І. Потрібно думати не як захистити НМТ від критики, а як зберегти систему ЗНО. Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/blogs/97002/>

³⁴ Математика на НМТ стала темою дискусії: петиції та законопроект пропонують змінити правила. KamPress. URL: <https://kampress.info/matematyka-na-nmt-stala-temoiu-diskusii-petytsii-ta-zakonoproiekt-proponuiut-zminyty-pravyla/>

Разом з тим, Кабінет Міністрів і МОН виступають за збереження чинної моделі НМТ та математики як обов'язкового предмета, попри складні умови навчання під час війни. На думку урядовців, НМТ має перевіряти базові компетентності, необхідні для навчання у виші, зокрема здатність читати, писати, рахувати та логічно мислити. У МОН наголошують, що встановлений прохідний поріг є досяжним для більшості вступників, тому підстав для спрощення тестування чи зниження вимог наразі не бачать. За словами міністра освіти О. Лісового, показник відсотка учасників, які не подолали мінімальний бал, залишається невисоким і коливається щороку в межах 20 %³⁵.

Водночас, наголошують урядовці, можливі зміни в організації вступної кампанії мають враховувати умови війни, не знижуючи базових освітніх стандартів. Зокрема, підкреслюється необхідність посилення контролю за організацією тестування та гарантованого забезпечення базових умов для учасників – безпеки, доступу до питної води та можливості отримати харчування під час надзвичайних обставин. Відповідальні структури мають забезпечити, щоб форс-мажорні обставини не ставали фактором, що впливає на результати вступної кампанії.

Отже, Національний мультипредметний тест в умовах воєнного стану не є бездоганним інструментом, проте наразі він залишається найбільш реалістичним механізмом забезпечення прозорого, справедливого й масового вступу до закладів вищої освіти. Суспільна дискусія навколо НМТ-2026 засвідчила, що найбільші суперечності викликає не доцільність зовнішнього оцінювання як такого, а специфіка його адаптації до викликів безпеки. Ключовим завданням держави залишається гарантування рівних можливостей для абітурієнтів, які перебувають у різних освітніх, психологічних та безпекових обставинах.

³⁵ Ткаченко В. Лісовий: спрощення НМТ для вступників не розглядається. Резонанс. URL: <https://resonance.ua/lisoviy-sproshhennya-nmt-dlya-vstupnikiv/>

Показово, що навіть критики чинної моделі одностайно виступають проти скасування обов'язкового блоку з математики. Суспільний консенсус полягає в тому, що реформувати потрібно сам формат тестування та методику викладання дисципліни, тоді як математична компетентність має залишатися базовою та невіддільною умовою підготовки майбутніх фахівців.

Попри розбіжності у підходах, більшість експертів погоджується: екзаменаційна модель потребує гнучкої та поетапної модернізації.

Серед найчастіше озвучуваних ініціатив – оптимізація логістики іспиту під час повітряних тривог, системне підвищення якості шкільної математичної освіти, розширення пільг і цифрових сервісів для вступників із ТОТ, а також зміцнення суспільної довіри до інституту незалежного тестування. Подальша трансформація НМТ має ґрунтуватися не на ситуативних рішеннях, а на комплексному аналізі освітніх втрат, міжнародного досвіду та результатів наукових досліджень.

Л. Чернявська, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Україна розширила державний захист мов корінних народів і національних спільнот

Президент України В. Зеленський підписав Закон України № 4699-IX³⁶, який приводить українське законодавство у відповідність до оновленого офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов.³⁷ Європейська хартія регіональних або міноритарних мов – це один із двох законодавчих актів Ради Європи, що спрямовані на захист прав національних та етнічних меншин. Україна ратифікувала Хартію 2003 року³⁸. Документ було ухвалено Верховною Радою України у грудні 2025 р.

Документ передбачає внесення змін до низки законодавчих актів, зокрема до Законів України: «Про ратифікацію Європейської хартії

регіональних мов або мов меншин», «Про національні меншини (спільноти) України» та «Про медіа»³⁹.

За словами Віцепрем'єр-міністра з гуманітарної політики України – Міністра культури України Т. Бережної⁴⁰, цей Закон приводить українське законодавство у відповідність до оновленого перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов і підтверджує державну підтримку мов корінних народів і національних спільнот України, які є важливою частиною національної культурної спадщини.

Закон України № 4699-IX уточнив і розширив перелік мов корінних народів і національних спільнот України, що підлягають за цією Хартією захисту та підтримці включивши урумську та румейську мови назовських греків.

³⁶Проект Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. № 4699-IX від 03.12.2025. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57680>

³⁷Європейська Хартія регіональних або міноритарних мов. № 994_014, редакція від 13.06.2026. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text

³⁸Зеленський підписав закон про вилучення російської з переліку мов, захищених Європейською хартією. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zakon-rosijska-mova-khartia/33779293.html>

³⁹Володимир Зеленський підписав закон: російська мова вже не підлягає захисту в Україні. Міністерство культури України. URL: <https://mincult.gov.ua/news/volodymyr-zelenskyj-pidpysav-zakon-rosijska-mova-vzhe-ne-pidlyagaye-zahystu-v-ukrayini/>; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов». № 4699-IX від 03.12.2025. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4699-20#Text>

⁴⁰Там само

Також положення Закону відтепер застосовуватимуться до білоруської, болгарської, гагаузької, караїмської, кримськотатарської, кримчацької, німецької, новогрецької, польської, ромської, румунської, словацької, угорської та чеської мов, а також іврит та їдиш⁴¹.

Крім того, Законом вилучено російську з переліку мов, на які в Україні поширюються положення Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. Також вилучено молдовську мову у зв'язку з визнанням румунської мови державною мовою Молдови⁴².

Важливим є те, що замість радянського/застарілого терміна «мови національних меншин» в офіційну назву та текст документа вводиться міжнародно визнаний термін «міноритарні мови» (від відповідно англ. *minority languages* / фр. *langues minoritaires*).

Таким чином, Закон України № 4699-IX узгоджує з оригіналом українську назву та положення цього міжнародного договору, що має отримати назву «Європейська хартія регіональних або міноритарних мов». Також виправляються згадки некоректної, нині чинної назви договору у законах «Про національні меншини (спільноти) України» та «Про медіа»⁴³.

Як зазначає представниця аналітично-адвокатської організації Центр спільних дій О. Заболотна, внесення змін до ратифікаційного закону міжнародного договору є дуже рідкісною практикою. Це питання фактично не врегульоване ні у законі «Про міжнародні договори України», ні у Віденській конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р., ні в законі про регламент. Але ця дія є

необхідною, особливо зважаючи на наявність в українських перекладах міжнародних конвенцій відчутного «російського акценту»⁴⁴.

Європейську хартію регіональних або міноритарних мов було розроблено для підтримки мов, які перебувають під загрозою зникнення або вже використовуються невеликою кількістю носіїв. Країни, що приєднувалися до Хартії, самостійно визначали перелік мов, на які поширюються її положення.

Як повідомив Кримськотатарський ресурсний центр, Закон поширює дію Європейської хартії регіональних або міноритарних мов на урумську та румейську мови надазовських греків. Ці мови перебуватимуть під офіційним захистом держави⁴⁵. Раніше громадськість неодноразово звертала увагу на необхідність врахувати ці мови під час оновлення законодавства, бо вони є рідними для надазовських греків і перебувають під загрозою зникнення.

Варто зазначити, що питання збереження урумської та румейської мов набуло особливої актуальності у зв'язку із російською агресією й окупацією історичних земель надазовських греків. Тож із набуттям чинності нового закону урумська та румейська мови в Україні отримають додаткові можливості для свого збереження, розвитку та популяризації.

У контексті юридичного вирішення питання підтримки та розвитку мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України Державною службою України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) започатковано розробку Стратегії збереження та розвитку мов, яким загрожує зникнення⁴⁶. Документ підготовлений

⁴¹ Сидоржевський М. Російська мова втратила особливий статус в Україні. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskij-pidpisav-zakon-so-pozbaviv-rosijsku-movu-osoblivogo-statusu-v-ukraini/a-77531340>

⁴² Зеленський підписав закон про вилучення російської з переліку мов, захищених Європейською хартією. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zakon-rosijska-mova-khartia/33779293.html>

⁴³ Заболотна О. «Мови меншин» на службі Кремля: навіщо уряд Шмигала змінює Хартію та що можна зробити краще. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/01/22/7203082/>

⁴⁴ Там само <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/01/22/7203082/>

⁴⁵ Президент підписав закон, який поширює державний захист на урумську та румейську мови: чому це важливо. ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/prezydent-pidpysav-zakon-yakij-poshyryuye-derzhavnyj-zahyst-na-urumsku-ta-rumejsku-movy-chomu-cze-vazhlyvo/>

⁴⁶ Публічне громадське обговорення проєкту Стратегії збереження і розвитку мов, яким загрожує зникнення. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dess.gov.ua/publiche-hromadske-obhovorennya-proiektu-strategii-zberezhennia-i-rozvytku-mov-iyakym-zahrozhuie-znyknennia/>

Робочою групою у складі провідних науковців-мовознавців та педагогів (зокрема, Інституту історії України НАН України, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Інституту педагогіки НАПН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка), експертів з білорусистики, тюркології та їдишу, а також представників спільнот і організацій кримськотатарського, урумського, румейського, караїмського і кримчацького мовних середовищ та партнерів від Ради Європи. Його публічне громадське обговорення тривало до 18 вересня 2025 р.

Стратегія розроблюється на виконання Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року і враховує перелік мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України, яким загрожує зникнення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 р. № 670, Плану заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України та Плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року. Стратегія спрямована на відродження, сталий розвиток та міжпоколіннєву передачу мов, що перебувають під реальною загрозою зникнення в Україні, зокрема білоруської, гагаузької, ромської, їдиш, караїмської, кримчацької, урумської та румейської⁴⁷.

Автори документа зазначили, що на території країни критично мало активних носіїв більшості тих мов корінних народів та національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення.

Зокрема, караїмська та кримчацька мови наразі знаходяться фактично на межі зникнення. Караїмською мовою володіють кількадесят людей переважно старшого віку. Кримчацька мова майже втрачена, бо у світі залишились лише поодинокі носії й жодного – серед молоді. Гагаузька збереглася у кількох спільнот півдня Одещини і має малу кількість носіїв, переважно старшого віку⁴⁸.

«За статистичними даними ДЕСС, станом на 2025 рік практично відсутні дошкільні та загальноосвітні заклади, де викладають караїмською, кримчацькою, білоруською, урумською, румейською мовами. Кількість студентів, які навчаються цими мовами, дорівнює нулю, як і кількість теле– чи радіопередач для більшості з них», – пояснили автори Стратегії⁴⁹.

Для забезпечення відродження, сталого розвитку та передачі між поколіннями кожної мови корінних народів та національних меншин, яким загрожує зникнення, держава планує інтегрувати ці мови в освіту, культуру, цифрові технології та суспільне життя.

Зокрема, визначені чотири стратегічні цілі:

- встановити єдині правила, що визначають способи передачі мови (алфавіт, правопис, словник);
- збирати, упорядковувати та зберігати усні джерела, писемні пам'ятки і документи, які мають культурну цінність (оцифрування джерел, відкритий електронний архів);
- забезпечити передачу мовних практик між поколіннями (освітня програма, навчання окремих предметів);
- забезпечити відтворення, використання та розвиток мов (оригінальний медіаконтент).

Зобов'язання України під час вступу до ЄС передбачають зміцнення поваги до прав людини та основоположних свобод людей, які належать до національних меншин, їхньої недискримінації та поваги до різноманітності.

Таким чином, підписання Президентом України Закону

України № 4699-IX приводить українське законодавство у відповідність до оновленого офіційного перекладу Європейської Хартії регіональних або міноритарних мов та завершує черговий етап перегляду мовної політики, пов'язаний із виконанням міжнародних зобов'язань та адаптацією національного

⁴⁸ В Україні хочуть зберегти мови, яким загрожує зникнення: як це робитимуть. ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-hochut-zberegty-movy-yakym-zagrozhuje-znyknennya-yak-cze-robytymut/>

⁴⁹ Там само

⁴⁷ Там само

законодавства до європейських стандартів. Підписаний Президентом України Закон стосується не запровадження нових мовних обмежень, а оновлення юридичних формулювань, пов'язаних із застосуванням Європейської хартії регіональних або міноритарних мов⁵⁰.

Документ був ухвалений Верховною Радою України після того, як у законодавстві виникла необхідність синхронізувати українську версію Хартії з актуальним офіційним перекладом міжнародного документа. Одним з ключових моментів стало уточнення переліку мов, які підпадають під спеціальний режим підтримки відповідно до положень Хартії. Оновлений підхід передбачає увагу до мов національних

спільнот, які історично представлені в Україні та відповідають критеріям захисту відповідно до європейських норм.

Прихильники рішення наголошують, що після початку повномасштабної агресії Російської Федерації мовне питання отримало новий безпековий та політичний вимір. Тож підписання документу стало ще одним кроком у процесі переосмислення державної гуманітарної політики. Таким чином, підписаний Закон змінює правову основу застосування мовних норм у країні та визначає новий баланс між захистом української мови, правами національних спільнот і виконанням європейських стандартів.

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА*

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Юрій Бауман, адвокат, голова Адвокатського об'єднання «Бауман Кондратюк»

Ветеранський бізнес: між щедрістю держави та складністю доступу

За півтора року Україна створила систему фінансування ветеранського бізнесу – новий закон, десятки грантів, пільгові кредити на мільйони. Ось як ветеран на практиці отримує ці кошти, крок за кроком, з усіма ключовими розвилками і чому світовий досвід повоєнних країн застерігає: долю таких програм вирішує не сума, а конструкція.

Закон, що дає статус, а не пільгу

Наріжний камінь заклали влітку 2025 року. Закон «Про ветеранське підприємництво» №4563-IX, ухвалений 31 липня 2025 р. й чинний із 26 лютого 2026 р., перший в українському праві закон, що надає ветеранському бізнесу окремий юридичний статус. До нього ветеран-

підприємець був просто підприємцем; тепер він «суб'єкт ветеранського підприємництва», і цей статус надається на п'ять років.

Логіка закону тонша, ніж впливає з публічних гасел. Він не запроваджує податкових канікул і не звільняє ветеранський бізнес від ПДВ це варто підкреслити, бо саме тут виникає найпоширеніше хибне уявлення. Закон робить інше: він створює статус і рамку доступу. Держава ніби каже ось окрема каса, ось окремі двері, ось зарезервовані для вас можливості; заходьте. Обсяг фінансової підтримки закріплено на рівні 10% бюджетів профільних фондів. Суб'єктам відкрито доступ до зарезервованих державних контрактів, пільгової оренди державного та комунального майна, знижених зборів за реєстрацію винаходів і торговельних марок. Місцевим радам дозволено ухвалювати власні програми підтримки.

Цікавий аспект Закон передбачив можливість пріоритетного залучення суб'єктів ветеранського підприємництва до державних та регіональних потреб через зарезервовані

⁵⁰ Зеленський підписав мовний закон: Україна оновила підхід до Європейської хартії та захисту мов. Інформаційне агентство ASPI. URL: <https://aspi.com.ua/news/politika/zelenskiy-pidpisav-movniy-zakon-ukraina-onovila-pidkhid-do-evropeyskoi-khartii-ta#gsc.tab=0>

* Збережено стиль і граматику оригіналу

контракти на рівні до 5% відповідних бюджетних програм (запозичений частково досвід США), однак практична реалізація цього механізму залежить від спеціального закупівельного регулювання.

За задумом це розумно. Замість того щоб розпорошувати пільги в усій економіці, держава окреслює коло тих, кому підтримка адресована, і будує навколо них окрему інфраструктуру. Статус набувається переважно автоматично через «Дію», за даними Реєстру суб'єктів ветеранського підприємництва.

Однак саме тут з'являється перша тріщина. Закон працює настільки, наскільки працює Реєстр, а технічна готовність Реєстру на старті дії закону лишалася під питанням. Автоматичне набуття статусу вдала ідея лише доти, доки автоматичний механізм не дає помилок під час ідентифікації. До того ж сам статус не тотожний праву на конкретну програму: можна бути суб'єктом ветеранського підприємництва й не пройти на грант, і, навпаки, отримати грант, не маючи статусу. Правила набуття статусу й доступу до фінансування існують окремо, і в цій розбіжності легко заплутатися.

Закон не з'явився сам собою. На його виконання протягом кількох місяців ухвалили підзаконні акти: порядок набуття та припинення статусу, оновлений механізм автоматичного набуття через «Дію» з доступом до зарезервованих контрактів, окремий порядок повернення підтримки в разі втрати статусу. Систему формували вже після ухвалення закону і подекуди це помітно.

Мапа грошей

Щоб оцінити конструкцію, варто побачити її масштаб. Він справді значний.

Найпомітніша частина безповоротні гранти. Флагманом є програма «єРобота». Її ветеранський напрям передбачає безповоротні гранти трьох рівнів: до 250 тисяч, до 500 тисяч або до мільйона гривень залежно від зобов'язань зі створення робочих місць (одне, два або чотири). Найбільша сума має свою ціну: мільйонний грант вимагає 30% співфінансування власними коштами та чинного статусу ФОП щонайменше рік. Поряд працює «Власна справа» мікрогранти від 50 до

250 тисяч гривень, а для тих, хто лише планує зареєструвати ФОП, 75 тисяч без обов'язкової вимоги до робочих місць. Є й галузеві напрями з вищими лімітами: «Свій сад» і «Своя теплиця» до восьми мільйонів гривень, креативні індустрії – від ста тисяч до мільйона, окремі умови для переробки та ІТ.

За однією заявою ветеранський напрям програми «єРобота» дає до 1 млн грн. Це грант, а не кредит: відсоткова ставка відсутня, а повернення не вимагається за умови виконання договору. Для максимальної суми заявник має бути ФОП не менше 12 місяців, створити чотири робочі місця і профінансувати щонайменше 30% проекту; 70% покриває держава.

Після сплати податків, зборів та ЄСВ на суму першого гранту отримувач може один раз податися на додатковий грант за загальними правилами.

Отже, сукупно підтримка може сягнути 2 млн грн, але не одночасно і без гарантії повторного схвалення.

Другий канал конкурси «Варто» Українського ветеранського фонду. Тут суми більші: бюджетний грант від 500 тисяч до півтора мільйона, а на окремих напрямках до трьох мільйонів гривень. Але й відбір суворіший. На одне місце в середньому претендують три-чотири заявники; далі технічний відбір, оцінювання незалежними експертами, співбесіда та доопрацювання бізнес-плану. Повторний грант – не раніше ніж через три роки й лише за іншим напрямом. Для тих, кому потрібні не сотні тисяч, а кілька десятків, фонд дає й мікрофінансування одноразову компенсацію до 20 тисяч гривень за вже придбане обладнання.

Там, де гранту замало, починається пільговий кредит. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» дає позику до 50 мільйонів гривень на три-п'ять років за ставкою 5, 7 або 9%, і ставка зменшується на пів відсотка за кожне нове робоче місце щоправда, не нижче п'яти. Для зон високого воєнного ризику передбачено 1% на інвестиційні цілі протягом перших двох років. Логіка проста: грант дає стартовий капітал, кредит кошти на масштабування. Аби бізнес без застави міг узагалі отримати кредит, держава

надає портфельні гарантії, що покривають до 50% ризику для діючого бізнесу й до 80% для новоствореного. Поряд ідуть здешевлені лізинг і факторинг за тією ж логікою компенсацій.

І, нарешті, недержавні гроші. Донори часто пропонують менші суми, але поєднують їх із обов'язковим навчанням. DVV International за фінансування німецького МЗС дає до 400 тисяч гривень, але тільки після проходження підготовки. ПРООН фінансує економічне відновлення малого бізнесу з пріоритетом для ветеранів. IREX за підтримки Держдепартаменту США реалізує власну програму реінтеграції. Великі компанії Kernel, SKELAR і МХП співфінансують конкурси ветеранського фонду.

Експерти радять комбінувати: грант як стартовий капітал, пільговий кредит на зростання, донорське навчання як супровід. Є лише одне застереження, незнання якого може коштувати дорого: два державні гранти одночасно отримувати заборонено. Разом ці канали формують систему підтримки, яку більшість держав не встигає навіть законодавчо оформити, тоді як Україна вже надає фінансування. Сейф наповнено. Питання в тому, чи додали до нього інструкцію.

Як ветеран отримує гроші: крок за кроком

Уявімо: ветеран демобілізувався, має посвідчення учасника бойових дій, хоче відкрити невелику майстерню. Який шлях він має пройти на практиці?

Крок перший – статус і підтвердження. Усе починається з документа, що підтверджує право: посвідчення УБД, довідка про інвалідність внаслідок війни, статус члена сім'ї загиблого Захисника. Окремо – статус суб'єкта ветеранського підприємництва, який здебільшого має бути присвоєний автоматично через «Дію» на підставі даних Реєстру; якщо автоматичний механізм не спрацював, заяву можна подати на електронну адресу Мінветеранів, підписавши її кваліфікованим електронним підписом (КЕП). Саме тут можлива перша типова відмова – не через суть, а через документальний дефект: неналежний документ, застаріла довідка, розбіжність у даних.

Крок другий – вибір програми й тверезий розрахунок. Програми істотно різняться за умовами. «Власна справа» найдоступніший варіант для початківця: 50–250 тисяч або 75 тисяч за умови реєстрації ФОП. Ветеранський грант «ЄРобота» – більші суми, але й більші зобов'язання щодо робочих місць. Конкурс «Варто» – це найбільші суми й найсуворіший відбір. Тут ухвалюється рішення, яке визначить усе подальше: скільки робочих місць заявник реально зможе утримувати, чи матиме 30% співфінансування на мільйонний грант і чи зможе конкурувати з трьома-чотирма претендентами на місце.

Крок третій – бізнес-план. Це серце заявки й водночас найуразливіша її частина. Для «ЄРоботи» він подається за офіційною формою: на порталі є і порожній шаблон, і заповнений зразок. План має бути не ефектним, а реалістичним: ринкові ціни, обґрунтована фінансова модель, належно обрана локація. Саме тут відсіюється більшість – не з політичних мотивів, а через сумнівні розрахунки та фінансову модель, що не викликає довіри. Слабкий бізнес-план – головна причина, чому доступне фінансування залишається невикористаним.

Крок четвертий – подання. Ветеранський грант «ЄРобота» подається онлайн через «Дію»: авторизація через BankID або КЕП, заповнення заявки, завантаження бізнес-плану, підписання електронним ключем. Заявку розглядає Державний центр зайнятості орієнтовно протягом десяти робочих днів після завершення прийому. Конкурс «Варто» влаштований інакше. Заявник подає пакет документів: календарний план проєкту, структуру управління, докладну заявку, кошторис; далі технічна перевірка на кілька днів, строк для усунення недоліків, потім близько двох тижнів незалежного експертного оцінювання й співбесіда. Пільговий кредит «5-7-9» іде не через портал, а через уповноважений банк – Національна установа розвитку компенсує ставку, а рішення про сам кредит ухвалює банк за власними стандартними процедурами.

Крок п'ятий – рішення, договір і найважливіший підпис. Після схвалення

переможець «єРоботи» має близько двадцяти робочих днів, щоб відкрити рахунок в Ощадбанку та підписати договір; саме на цей рахунок надійдуть кошти. Перед підписанням договору слід визначити податковий режим саме цієї програми: гранти «єРобота» не оподатковуються ПДФО, військовим збором або єдиним податком із самої суми допомоги, тоді як для коштів від інших надавачів наслідки залежать від джерела фінансування, статусу отримувача та наявності спеціального податкового звільнення.

Крок шостий – кошти надійшли, робота почалася. Кошти можна використовувати лише відповідно до кошторису. Робочі місця для ветеранського гранту треба створити протягом шести місяців і зберегти протягом визначеного строку два, чотири чи шість років залежно від суми. Зарплата, ЄСВ, ПДФО, військовий збір усе має сплачуватися своєчасно й у повному обсязі, бо це умова збереження гранту. Придбати інше обладнання, ніж передбачено кошторисом, можна лише з письмового погодження надавача: самовільна зміна напряму витрат уже є порушенням.

Крок сьомий – звітність, яку недооцінюють. Проміжні та підсумковий звіти, первинні документи на кожную гривню, підтвердження створених робочих місць, а для «Варто» – ще й щомісячні звіти за календарним планом. Це не формальність. Саме тут неналежне ведення обліку перетворюється спершу на вимогу повернути кошти, а за нецільового використання державних грошей і на кримінальний ризик. Ветеран, який пройшов сім кроків і на сьомому не зберіг первинні документи, може втратити більше, ніж той, хто не подавався взагалі.

Сім кроків – і на кожному є розвилка, де легко зійти з дороги. Гроші в системі є. Але шлях до них через заявки, строки й податкові пастки, і чіткого дороговказу на ньому немає.

Де ховається ризик

Концептуальний документ, що описує щедрість системи, водночас виокремлює сім груп проблем.

Найнебезпечніший – податковий, але універсальної формули «нуль проти 23%» тут немає. Державні гранти програми «єРобота»

не включаються до оподаткованого доходу фізичної особи або доходу платника єдиного податку, тому ПДФО, військовий збір і єдиний податок із самої суми гранту не сплачуються. Водночас це не звільняє бізнес від податків із зарплати працівників та від оподаткування доходу, отриманого вже від господарської діяльності.

Інші гранти, зокрема від благодійних або міжнародних організацій, потребують окремої податкової оцінки. Для фізичної особи чи ФОП кошти, не пов'язані безпосередньо з продажем товарів або послуг і не охоплені спеціальним звільненням, зазвичай оподатковуються як дохід фізичної особи: 18% ПДФО та 5% військового збору. Для юридичних осіб наслідки залежать від системи оподаткування та правил бухгалтерського обліку. Отже, вирішальними є не назва «грант», а статус отримувача, джерело коштів, умови програми й цільове використання.

Далі. Цільове використання й звітність, і тут ризики ще вищі. За нецільове використання державних коштів наслідки не вичерпуються вимогою повернути гроші – можлива кримінально-правова кваліфікація, конкретна стаття залежно від обставин. Помилка у звіті перестає бути бухгалтерською й стає правовим ризиком значно вищого рівня.

Інші групи проблем створюють додаткові бар'єри. Статус заявника: хто саме має бути ветераном власник, співвласник, керівник; чи допускаються члени сім'ї; яка потрібна частка володіння. Доступ до коштів: висока конкуренція, багатоетапний відбір, вимога 30% співфінансування для найбільших сум, заборона поєднувати два державні гранти. Зобов'язання щодо робочих місць: їх треба не лише створити, а й утримати. Повернення підтримки й втрата статусу: окремий порядок, окремі наслідки, і питання пропорційності санкцій, яке ще належить відпрацювати.

І нарешті, найближче адвокатам, – оскарження. Відмову в гранті, позбавлення статусу, вимогу про повернення коштів оскаржують переважно в порядку адміністративного судочинства. Тут варто сказати чесно й прямо: сталої практики

Верховного Суду саме щодо нового статусу суб'єкта ветеранського підприємництва ще немає: закон і підзаконні акти надто нові, тому посилалися на конкретні постанови за номерами поки що неможливо. Наявні позиції Верховного Суду стосуються суміжних питань: кваліфікації грантів для оподаткування та нецільового використання бюджетних коштів. Практику щодо самого ветеранського статусу формуватимуть перші справи. Перші заявники фактично формуватимуть її на власному досвіді.

Світ уже мав цей експеримент

Україна не перша країна, що буде економічний міст для тих, хто повертається з війни. Найбільш розгорнутий і повчальний досвід тут – американський. Його варто розглянути уважно, бо він показує обидва боки: і те, як така програма змінює країну, і те, як вона не виправдовує очікувань тих, кого мала підтримати.

Класику написали на серветці. Улітку 1944-го, коли ще тривала війна, колишній національний командир «Американського легіону» Гаррі Колмері написав у готелі Mayflower у Вашингтоні перший начерк того, що увійде в історію як «Біль про права військовослужбовців» (G.I. Bill), а в тексті закону «Servicemen's Readjustment Act of 1944». За ним стояв «Американський легіон» з його політичною вагою; в історію ветеранського руху Джона Стелла назвали «батьком» закону, а конгресвумен Едіт Ноурс Роджерс, співавторку, – його «матір'ю». Президент Рузвельт спершу хотів скромнішого: перевірки на нужденність, повного курсу коледжу лише для найкращих за іспитами. Легіон наполіг на іншому – повні виплати всім ветеранам, незалежно від статків. Універсальність перемогла, і в цьому був увесь задум: винагородити всіх, хто служив, і не повторити приниження ветеранів, яких після Першої світової роками змушували чекати на обіцяні виплати.

Що саме давав закон, підписаний 22 червня 1944 року? Оплату навчання й стипендію на прожиття від школи до коледжу й профтехучилища. Пільгову іпотеку на житло, з кращими умовами для нового будівництва.

Позики під низький відсоток на власну справу чи ферму. І «клуб 52-20» («52-20 Club») двадцять доларів на тиждень протягом року тим, хто шукав роботу. Виплати не оподатковувалися. Умови були простими: щонайменше 90 днів служби та відсутність ганебного звільнення.

Масштаб був безпрецедентним. До 1956 року освітніми виплатами скористалися 7,8 мільйона ветеранів, 2,2 мільйона вступили до коледжів і університетів, ще 5,6 мільйона навчалися за іншими програмами. Це приблизно половина всіх шістнадцяти мільйонів ветеранів Другої світової. Через програму гарантованих державою іпотек майже 2,4 мільйона з них купили житло ще до 1952 року. Історики й економісти майже одностайні: закон став одним із найбільших внесків в американський людський капітал і підживив повоєнне зростання. Показово, що «клуб 52-20» майже не знадобився: було витрачено менш ніж п'яту частину відкладених на нього грошей – люди швидко знаходили роботу або йшли вчитися. Гроші на пасивну підтримку залишилися невикористаними, бо працювали активні канали.

Але в цієї історії є темний бік, і Україні варто осмислити його особливо уважно. Доступ був нерівним. Закон писався так, щоб не суперечити законам сегрегації Півдня; через дискримінацію місцевої влади та приватних установ у житті й освіті чорношкірі ветерани здебільшого лишилися за дверима, які для білих були широко відчинені. Історик Колумбійського університету Айра Кацнельсон назвав це «позитивною дискримінацією для білих» («affirmative action for whites»). Урок жорсткий і простий: щедрість без рівного доступу поглиблює нерівність, а не усуває її. Вузькі або свавільні двері знецінюють будь-яку суму – гроші є, а той, кому вони призначені, не може ними скористатися.

Американська система не спинилася 1944 року вона працює й досі, і сучасна її частина для України навіть повчальніша, ніж класика. Держава давно зрозуміла, що ветеранові-підприємцю потрібні не лише гроші, а й супровід і попит. Тому Управління у справах ветеранського бізнесу («Office of Veterans

Business Development») при федеральній Адміністрації малого бізнесу («Small Business Administration», SBA) реалізує цілу низку навчальних програм. Курс «Boots to Business» – підприємницьке навчання безпосередньо на військових базах, у межах програми переходу до цивільного життя («Transition Assistance Program»); його «перезапуск» для ветеранів усіх поколінь («Boots to Business Reboot»); шеститижневий онлайн-курс побудови бізнес-моделі («Revenue Readiness»); окремі програми для жінок-ветеранок і для ветеранів з інвалідністю. По всій країні працюють Центри підтримки ветеранського бізнесу («Veterans Business Outreach Center», VBOC) – з аналізом бізнес-планів, менторством і практичними семінарами. Є навіть окрема позика на випадок, коли резервіста мобілізують і бізнес зазнає збитків, – «Military Reservist Economic Injury Disaster Loan».

Найцікавіше – попит. Замість того щоб лише давати ветеранові гроші, американська держава сама закупає в його компанії товари й послуги. Федеральний уряд встановлює цільовий показник: певна частка держзакупівель має діставатися компаніям ветеранів з інвалідністю внаслідок служби («Service-Disabled Veteran-Owned Small Business», SDVOSB). Цільовий показник закладено ще в базовому «Small Business Act»; тривалий час він становив 3%, а наприкінці 2023 року його підняли до 5% оборонним законом «National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2024». Такі компанії мають право на закупівлі, зарезервовані виключно для них, аж до прямих контрактів без конкурсу; нині федеральні контракти отримують близько дванадцяти тисяч ветеранів-підприємців. Це принципово інша філософія підтримки: не лише надати стартовий капітал, а й створити гарантований попит. Саме цей інструмент українці заклали у свій закон «зарезервовані державні контракти», але закріпили як норму, яку ще належить наповнити практикою.

Британці демонструють той самий принцип у меншому масштабі. Ветеранський бізнес там фінансують через Британський бізнес-банк («British Business Bank») і партнерську

організацію «X-Forces Enterprise». Цифри скромні: близько трьох тисяч підприємств від 2013 року, 33,5 мільйона фунтів, приблизно десять тисяч робочих місць. Але суть не в сумі. Разом із кредитом ветеран отримує бізнес-радика, який допомагає скласти план і розрахувати грошовий потік, а також менторський супровід протягом першого року після запуску. Фінансування супроводжується навігацією і саме це змінює результат.

Протилежний полюс там, де гроші дали, а навігації забракло. Колумбія після мирної угоди 2016 року запропонувала колишнім бійцям чіткий пакет: одноразовий стартовий капітал у вісім мільйонів песо, близько двох з половиною тисяч доларів, на виробничий проєкт, плюс щомісячну виплату на рівні 90% мінімальної зарплати спершу на два роки, згодом продовжену. Був індивідуальний шлях і був колективний. Результат виявився скромнішим за наміри. Держава діяла повільно – під кінець каденції уряду Сантоса було схвалено лише два колективні виробничі проєкти, тоді як одна недержавна ініціатива супроводжувала вже 42. До продуктивних проєктів, за оцінками, було залучено приблизно шосту частину учасників. Гроші запропонували – скористалися далеко не всі.

Ширший міжнародний досвід зводиться до однієї повторюваної тези. У зведеннях уроків програм роззброєння, демобілізації та реінтеграції, від Балкан до Африки, економічну реінтеграцію послідовно називають «найслабшою ланкою». Гроші самі по собі не працюють. Типова помилка це навчати всіх одного ремесла без оцінки місцевого попиту, унаслідок чого ринок швидко перенасичується. У Демократичній Республіці Конго з понад ста тисяч демобілізованих економічну реінтеграцію вдалося забезпечити лише для 58%, і то за браку коштів. Повоєнна економіка рідко створює робочі місця у таких масштабах, як припускають автори програм.

Плюси, мінуси і що з цим робити

Поєднання американської широти, британської навігації та колумбійських прогалін показує українську систему в чіткому, але справедливому світлі. Її не треба ані

вихваляти, ані перекреслювати. Її слід оцінити без ілюзій.

Плюси реальні й вагомі. Швидкість – за півтора року від першого спеціального закону до запуску грантових програм; небагато держав рухаються так швидко. Широта: гранти від 50 тисяч до восьми мільйонів, кредити до 50 мільйонів, гарантії, лізинг, донорські гроші й корпоративне співфінансування покривають майже весь спектр потреб, від запуску малого бізнесу до капіталомісткого проєкту. Окрема юридична категорія ветеранського бізнесу це саме те концептуальне рішення, яке міжнародна практика формувала десятиліттями. А закладені в закон зарезервовані контракти це, по суті, українська версія американської ставки на попит, найпотужнішого з відомих інструментів, якщо його наповнити практикою.

Мінуси теж реальні, і майже всі вони про конструкцію, а не про суму.

Податковий ризик виникає не для всіх грантів однаково: державні гранти «єРобота» не оподатковуються, тоді як кошти від інших надавачів можуть утворити оподатковуваний дохід залежно від джерела, статусу отримувача та умов програми. Через ризик кримінальної відповідальності за нецільове використання навіть помилка у звіті може мати наслідки, непропорційні до провини. Висока конкуренція і 30% співфінансування відсікають найуразливіших саме тих, заради кого будувалася система. Технічна неготовність Реєстру ставить під сумнів автоматичний механізм набуття статусу.

Водночас системі бракує навігаційної ланки, яку інші країни або створили вчасно, або дорого заплатили за її відсутність. Британський ветеран, який потребує допомоги з управлінням грошовим потоком, дзвонить своєму раднику.

Український ризикує дізнатися про свою помилку від податкового органу або слідчого.

Напрями розв'язання підказують і сам перелік проблем, і міжнародний досвід. Уніфікувати податкові правила для небюджетних грантів, щоб їх наслідки були зрозумілими ще до підписання договору. Забезпечити технічну готовність Реєстру, перш ніж покладатися на автоматичне набуття статусу. Спростити

й уніфікувати звітність і зробити санкції пропорційними, щоб бухгалтерська похибка не тягла кримінально-правових наслідків. Перетворити зарезервовані контракти на дієвий механізм: це українська 5-відсоткова ставка на попит, і вона варта більшого, ніж рядок у законі. Оцінювати місцевий ринок, перш ніж масово фінансувати той самий вид діяльності, щоб не повторити чужого перенасичення. І, найголовніше, добудувати навігаційну ланку: радник, ментор, проста форма звіту й юрист, який до підписання договору визначає податковий режим конкретної програми.

Успіх цієї системи вимірюватиметься не гривнями, що вийшли з бюджету, а підприємствами, які працюватимуть за три роки (https://lb.ua/blog/yurii_bauman/751762_veteranskiy_biznes_mizh.html). – 2026. – 14.07).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Марина Ставнійчук, член Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) від України (2007-2013 рр.). Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук.

Оновлення Уряду під час війни: не ручний режим, а відповідальна процедура

Чергове масштабне переформатування виконавчої влади, добровільно-примусова відставка Прем'єр-міністра Юлії Свириденко та кадрові ротації в правоохоронному блоці актуалізували питання інституційної стабільності в країні. І замість серйозної публічної дискусії про стратегію розвитку держави та професійні критерії відбору нових урядовців, суспільство знову бачить переважно постфактум констатацію рішень. В умовах повномасштабної війни це лише підсилює запит на відкритість і зрозумілу логіку державних кроків. Люди мають законне право знати реальні причини, прорахунки та цілі таких змін.

Правова держава вимагає поваги до інституцій навіть у найтяжчі часи. Звісно, кадрова гнучкість під час війни може бути

необхідною. Але будь-які зміни в урядовій архітектурі мають відбуватися виключно у правовому полі та через зрозумілу інституційну логіку, а не зводиться до непрозорих управлінських рішень.

Тут варто нагадати фундаментальну юридичну деталь. Стаття 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" чітко вказує на неприпустимість примусового припинення повноважень органів державної влади в цих умовах. Тобто за ініціативою Парламенту чи інших структур відправити уряд у відставку під час дії воєнного стану законодавством заборонено. Відтак особливої ваги набуває питання добровільності таких рішень і дотримання належних процедур.

Україна є парламентсько-президентською республікою. Це означає, що саме обраний народом Парламент має ключову роль у формуванні та контролі над виконавчою владою. Стаття 113 Конституції України визначає Кабінет Міністрів як вищий орган у системі органів виконавчої влади, який відповідальний перед Президентом, але підконтрольний і підзвітний саме Верховній Раді України. Уряд зобов'язаний тримати звіт перед народними депутатами, які представляють волю всього суспільства.

Згідно зі статтею 85 Основного Закону, повноваження щодо формування уряду та контролю за його діяльністю належать Парламенту. Тобто будь-які призначення, звільнення чи кадрові ротації міністрів є виключною прерогативою Верховної Ради, яка має не просто формально підтримувати рішення, а здійснювати змістовну оцінку роботи кожного урядовця.

Ба більше, стаття 19 Конституції безальтернативно зобов'язує всі органи влади та посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами. Це означає фундаментальне правило: державні інституції мають діяти виключно в рамках визначених процедур і повноважень.

Ключовим залишається питання відповідальності самого Кабінету Міністрів. Саме уряд як колегіальний орган має забезпечувати системність політики,

прогнозованість рішень і публічну підзвітність. В Україні досі не сформована повною мірою культура, коли уряд відкрито та детально пояснює суспільству свої кадрові рішення, результати роботи та причини відставок. Без цього парламентський контроль втрачає свою ефективність, а суспільство – довіру до інституцій.

Водночас існує обережний оптимізм, що на рівні державного керівництва формується розуміння потреби у системній, продуманій політиці відбудови та створення моделі нової стійкості. Про це, зокрема, свідчить запрошення до діалогу мера Харкова Ігоря Терехова – управлінця з практичним досвідом функціонування великого міста в умовах війни. У цьому контексті важливим є навіть не прізвище нового Прем'єр-міністра, а усвідомлення необхідності зміни управлінської парадигми, повернення до демократичних процедур і відновлення повноцінних правових механізмів.

Який вихід із цієї ситуації? Передусім – дотримання принципу підзвітності. Уряд, який іде у відставку, має публічно прозвітувати перед Парламентом про виконану роботу та відверто назвати завдання, з якими не вдалося впоратися. Після цього суспільство має отримати чітке пояснення щодо кандидатур на заміну, критеріїв їх відбору та конкретних завдань, які перед ними ставляться.

Сьогодні ж суспільство та експертне середовище часто змушені орієнтуватися на неформальні сигнали та припущення, замість змістовної розмови про якість управління. Ключове питання залишається відкритим: якими професійними та антикризовими компетенціями має володіти людина, що очолить виконавчу владу в період найвищої історичної напруги?

Відповідь на це питання має давати не політична доцільність, а державницька логіка та інституційна відповідальність. Саме від якості урядових рішень, їхньої прозорості та професійності залежить не лише ефективність управління, а й довіра суспільства.

У цей доленосний час суспільна довіра є однією з ключових умов стійкості держави.

Тому зміцнення ролі Кабінету Міністрів як відповідального, підзвітного і професійного органу виконавчої влади має стати пріоритетом державної політики (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/6a550c861c805/>). – 2026. – 13.07).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Руслан Рябошапка, колишній генеральний прокурор України

Держава забула про доброчесність бізнесу. Новий Уряд має це виправити.

Після відставки Уряду, законопроекти подані на розгляд парламенту, але не схвалені ним у першому читанні, повертаються для перевнесення новим складом Кабінету Міністрів. Це означає, що новий Уряд має можливість переосмислити Антикорупційну стратегію на 2026-2030 роки та запропонувати своє бачення державної антикорупційної політики.

У зв'язку з цим, я хотів би звернути увагу на те, що нова Стратегія зовсім не пропонує бачення щодо політики держави у сфері доброчесності бізнесу. Це досить незвично, адже попередні антикорупційні стратегії містили окремі розділи щодо запобігання корупції в приватному секторі.

Міжнародні стандарти (зокрема, Конвенція ООН проти корупції, Цивільна конвенція Ради Європи проти корупції, Конвенція ОЕСР про хабарництво в міжнародних бізнес операціях) та сучасні тенденції розвитку антикорупційної політики, які, зокрема, викладені в антикорупційній директиві ЄС та оновлених політиках ОЕСР наголошують на важливості розвитку антикорупційних інструментів у приватному секторі.

З урахуванням цього, необхідно додати до проекту Стратегії аналіз досліджень та опитувань, які НАЗК проводило в частині приватного сектору та доповнити проект окремим розділом про доброчесність в бізнесі.

Новий розділ повинен говорити про створення екосистеми антикорупційного

комплаєнсу в країні. Фактично з 2014 року, коли держава у законі про запобігання корупції закріпила основні стандарти доброчесності у бізнесі, ця сфера випала з фокусу антикорупційної політики.

Йдеться про формування цілісної системи, у якій держава, бізнес, професійна спільнота, інвестори та громадянське суспільство спільно створюють попит на доброчесне ведення бізнесу.

В цій екосистемі держава встановлює зрозумілі вимоги щодо антикорупційного комплаєнсу, бізнес запроваджує дієві механізми запобігання корупції, професійна спільнота формує стандарти та поширює практику, а інвестори, банки, аудитори й контрагенти враховують доброчесність компанії у своїх рішеннях.

Така екосистема має забезпечувати реальне функціонування антикорупційних систем: допомагати виявляти ризики, запобігати порушенням, захищати викривачів, перевіряти контрагентів і впливати на управлінські рішення. Для цього потрібні не лише законодавчі вимоги, а й державний нагляд, єдині підходи до оцінювання ефективності, економічні стимули для доброчесного бізнесу та сильна професійна спільнота комплаєнс-фахівців.

Якими могли б бути основні напрямки у створенні екосистеми антикорупційного комплаєнсу?

Для нової антикорупційної стратегії я б виділив такі:

1. Запровадження обов'язкових антикорупційних комплаєнс-систем для великих компаній та суб'єктів підвищеного корупційного ризику

Добровільний підхід не створює однакових правил для ринку: частина компаній інвестує у доброчесність, тоді як інші обмежуються формальними деклараціями або взагалі не впроваджують відповідних механізмів. Для великих компаній, учасників значних публічних закупівель та суб'єктів, що працюють у сферах із підвищеними корупційними ризиками, наявність ефективної антикорупційної комплаєнс-системи має стати обов'язковою складовою належного корпоративного управління.

2. Надання НАЗК повноважень щодо ризик-орієнтованої оцінки ефективності корпоративних систем комплаєнсу

Сама наявність антикорупційної програми не свідчить про те, що вона реально працює. НАЗК повинно мати можливість перевіряти не лише документи, а й те, як компанія оцінює ризики, перевіряє контрагентів, реагує на повідомлення про порушення та забезпечує незалежність комплаєнс-функції. Ризик-орієнтований підхід дозволить зосередити контроль на найбільших компаніях і найбільш уразливих секторах, не створюючи надмірного адміністративного навантаження на весь бізнес.

3. Розроблення єдиної методології оцінювання ефективності комплаєнсу відповідно до стандартів OECD та міжнародної практики

Без зрозумілих і єдиних критеріїв оцінювання перевірки можуть стати непослідовними та суб'єктивними. Методологія має визначати, за якими показниками оцінюється ефективність комплаєнсу: якість оцінки ризиків, реальна незалежність комплаєнс-функції, робота каналів повідомлень, перевірка контрагентів, проведення внутрішніх розслідувань і реагування на порушення. Це забезпечить передбачуваність як для бізнесу, так і для державних органів.

4. Створення системи державних стимулів для компаній, які впровадили ефективні антикорупційні програми

Бізнес повинен мати не лише юридичний обов'язок, а й економічну мотивацію інвестувати у доброчесність. Ефективний комплаєнс може враховуватися під час публічних закупівель, надання державної допомоги, державних гарантій, експортного фінансування, участі у проєктах відбудови та визначення заходів відповідальності юридичних осіб. Це дозволить перетворити доброчесність на реальну конкурентну перевагу, а не на додаткові витрати для компаній.

5. Розвиток професійної спільноти корпоративного комплаєнсу, включаючи професійні об'єднання, стандарти професії, навчання, сертифікацію та регулярний обмін кращими практиками

Ефективність комплаєнс-систем залежить не лише від законодавства, а й від якості фахівців, які їх створюють і впроваджують. Сильні професійні об'єднання сприяють виробленню стандартів професії, поширенню практичного досвіду та підвищенню незалежності комплаєнс-офіцерів. Розвиток навчання і сертифікації також допоможе відрізнити професійний комплаєнс від формального призначення відповідальної особи без належної компетентності та повноважень.

6. Інтеграція вимог щодо корпоративного комплаєнсу у сферу публічних закупівель, державної допомоги, управління державними підприємствами та проєктів відбудови

Держава не повинна фінансувати або укладати значні контракти з компаніями, які не мають належних механізмів запобігання корупції. Включення вимог щодо комплаєнсу до процедур закупівель, державної підтримки та відбудови зменшить ризики неефективного використання коштів і створить попит на доброчесну поведінку. Для державних підприємств такі вимоги мають бути частиною системи корпоративного управління та відповідальності наглядових рад.

7. Регулярний моніторинг стану корпоративної доброчесності та ефективності державної політики у цій сфері

Без системного збору даних неможливо оцінити, чи дає політика реальний результат. Держава повинна регулярно досліджувати рівень поширення комплаєнс-систем, їхню фактичну ефективність, основні проблеми бізнесу та вплив запроваджених стимулів і перевірок. Результати такого моніторингу мають використовуватися для коригування законодавства, методологій і державних програм, а не лише для підготовки формальної звітності.

У найближчі роки Україна залучатиме безпрецедентні обсяги приватних інвестицій та міжнародної фінансової допомоги. У цих умовах розвиток корпоративного антикорупційного комплаєнсу перетворюється з питань корпоративної культури окремих компаній на одну з важливих складових економічної політики держави.

Антикорупційна стратегія претендує на роль головного документа у сфері запобігання корупції тому вона повинна містити чітке бачення того, якою держава бачить систему доброчесності бізнесу в Україні до 2030 року.

З огляду на це, новий Уряд має використати можливість повторного внесення Антикорупційної стратегії не лише для технічного доопрацювання документа, а й для формування повноцінного бачення про політику держави у сфері доброчесності бізнесу. Без такого розділу Стратегія не відповідатиме ані потребам української держави, ані сучасним міжнародним підходам до розвитку антикорупційної політики (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/riaboshapka/6a588ec484cd9/>). – 2026. – 16.07).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Кузьменко Володимир Володимирович, суддя Шостого апеляційного адміністративного суду

Постанови Пленуму Верховного Суду про відмову у внесенні конституційного подання: процедурні рішення чи інструмент втручання у суддівську незалежність?

Незалежність судді при здійсненні правосуддя є необхідною гарантією реалізації справедливого судочинства.

Належна організація та стабільне функціонування судової влади є фундаментальними умовами забезпечення справедливого, своєчасного та дієвого правосуддя. Спроможність судів належно здійснювати свої повноваження забезпечує громадянам ефективний судовий захист та слугує необхідною умовою досягнення кінцевої мети правосуддя.

Якісне здійснення правосуддя неможливе без забезпечення права на перегляд судового рішення, тому вимагає ґрунтовної організації та інституційної структури судової влади, в якій апеляційні суди відіграють ключову роль. Вони посідають центральне місце в системі судоустрою України, оскільки забезпечують

перевірку законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, ухвалених судами першої інстанції. Виконуючи важливу системоутворюючу функцію в механізмі здійснення правосуддя, апеляційні суди переглядають справи як з питань факту, так і з питань права, чим сприяють формуванню єдиної й послідовної судової практики, усувають можливі розбіжності у застосуванні законодавства судами першої інстанції. При цьому їх діяльність спрямована не лише на виправлення судових помилок, а й для, як зазначалося вище, забезпечення гарантії конституційного права кожного на перегляд судового рішення вищим судом. Завдяки апеляційному перегляду судових рішень забезпечується додатковий рівень судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, що сприяє підвищенню довіри до правосуддя та зміцненню принципу верховенства права в державі. Цим самим вони забезпечують належний баланс між необхідністю дотримання єдиних стандартів правозастосування і незалежністю судді у процесі здійснення судочинства.

Отже, апеляційні суди є невід'ємним елементом механізму судового контролю, що забезпечує ефективність, справедливість і передбачуваність функціонування судової влади в Україні.

Апеляційні адміністративні суди та їх процесуальна незалежність

У цих координатах варто підкреслити роль апеляційних адміністративних судів, завданням яких у сфері публічно-правових відносин є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, – далі КАС України).

Якщо подивитися крізь призму норм адміністративного права, адміністративного процесу та правил здійснення адміністративного судочинства, варто зазначити, що в механізмі перегляду судових рішень апеляційні адміністративні суди є ключовою ланкою системи адміністративної юстиції України, оскільки забезпечують повторний розгляд

справ у сфері публічно-правових відносин та здійснюють контроль за законністю рішень судів першої інстанції. Їх специфіка порівняно з апеляційними судами цивільної чи кримінальної юрисдикції полягає в особливій предметній юрисдикції – вони розглядають спори між особою та державою, здійснюючи судовий контроль за діяльністю органів публічної влади. Тому функція цих судів виходить за межі традиційного виправлення помилок суду першої інстанції й спрямована на забезпечення принципів верховенства права, належного врядування і підзвітності державної влади. Верховний Суд (далі – ВС) у своїй практиці неодноразово підкреслював особливе значення апеляційного перегляду в адміністративних справах як елементу права на справедливий суд (зокрема, постанова Об'єднаної палати КАС ВС від 13 березня 2023 року у справі № 440/2582/20). А також неодноразово звертав увагу, що на відміну від касаційного перегляду, апеляційний адміністративний суд має повноваження повторно досліджувати докази, встановлювати фактичні обставини справи та перевіряти як правильність застосування права, так і повноту з'ясування обставин спору.

Стаття 315 КАС України закріплює повноваження апеляційного адміністративного суду. Так, право скасувати рішення суду першої інстанції й ухвалити нову постанову, стосується внутрішньої незалежності судді процесуальної, або як її інколи також називають – функціональної. Функціональна незалежність суду є складником конституційного принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя за ст. 129 Конституції України та перебуває в органічному зв'язку із конституційною гарантією незалежності й недоторканності суддів як носіїв судової влади за ст. 126 Конституції України (конституційний статус судді).

У практичному аспекті процесуальна незалежність апеляційного суду в механізмі перегляду судових рішень розкривається як самостійне здійснення правосуддя судом вищої інстанції, а не суто перевірка ним правильності висновків нижчого суду. Апеляційний суд наділений повноваженнями

самостійно оцінювати фактичні обставини справи та здійснювати правову кваліфікацію спірних відносин, а також він не зв'язаний обов'язковістю правових аргументів сторін у справі й висновків суду першої інстанції. Тобто під час апеляційного перегляду справи суди наділені повною самостійністю у виборі норм права, якими регулюються спірні відносини та процесуальною незалежністю у прийнятті рішення – скасувати, прийняти нову постанову, змінити рішення чи відмовити у задоволенні адміністративної скарги (звісно з урахуванням колегіальності позицій суддів розгляду при ухваленні постанов). Також апеляційний суд є незалежним і від інших чинників, що можуть виникати у процесі (висновків прокурорів, висновків у галузі права тощо).

Дилема «меж застосування закону» та «оцінка його конституційності»

Україна належить до правової системи, яка сприйняла централізовану форму конституційного контролю з існуванням окремого органу конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України (далі – КСУ). Наразі Конституцією України в межах судової влади визначено єдиний орган, уповноважений на звернення до КСУ – ВС. Закон України «Про судоустрій і статус суддів України» у ст. 46 конкретизує його в особі колективного органу – Пленуму ВС. Процесуальне законодавство України, в свою чергу, закріплює спеціальний механізм інцидентного конституційного контролю (у конкретній справі): суд після винесення рішення по суті звертається до ВС з клопотанням звернутися до КСУ із відповідним поданням через процедуру здійснення попереднього конституційного фільтра у вигляді повноваження Пленуму звернутися із поданням чи прийняти постанову про відсутність обґрунтованих підстав для звернення.

Для судів адміністративної юрисдикції повноваження суду застосовувати норми Конституції України як норми прямої дії набуває особливого значення. Така важливість безпосередньо пов'язана із діяльністю адміністративних судів, що є найбільш поширеним серед повноважень судів усіх

юрисдикцій і полягає у вирішенні дилеми «меж застосування закону» та «оцінкою його конституційності». Це пов'язано із тим, що розмежування предметної компетенції судів адміністративної юрисдикції та КСУ у вирішенні, наприклад, спорів про визнання незаконними підзаконних нормативно-правових актів, є дещо розмитим із низкою критеріїв, що мають врахувати суди, самперед апеляційні адміністративні, коли стикаються із переглядом рішень судів першої інстанції, в яких застосовані норми Конституції України як норми прямої дії.

Щодо аналізу, вивчення й вибору норми закону, яка має бути застосована у справі, український законодавець фактично запровадив елемент дифузного конституційного контролю, який полягає у тому, що ординарний суд не може скасувати закон для всіх суб'єктів права, однак може відмовитися від його застосування у конкретній справі, зробивши належне мотивування його суперечності Основному Закону України. При цьому сам закон залишається чинним до моменту ухвалення рішення КСУ і саме ця обставина є ключовою для розуміння природи української моделі. Суд не здійснює абстрактного контролю за конституційністю законів, його діяльність обмежується вирішенням конкретного спору та захистом прав конкретної особи.

Під час безпосереднього застосування в справі норми Конституції України, а не норми закону, суд допускає тільки незастосування цієї норми закону з огляду на його переконаність в її невідповідності Основному Закону України, однак у такому разі в жодному випадку не йдеться про визнання такої норми закону неконституційною (а відтак – скасованою). Тому наслідком такого контролю є не втрата законом юридичної сили, а лише його незастосування у певних правовідносинах. Натомість КСУ, здійснюючи свої конституційні повноваження, безпосередньо застосовує положення Конституції України в кожній справі. Ухваливши Постанову від 30 листопада 2021 року № 11-п/2021, КСУ, по суті, підтвердив, що керується «верховенством Конституції» (а значить і «прямою дією» її норм) також і під

час розв'язання організаційних питань своєї внутрішньої діяльності.

Отже сьогодні, особливо у діяльності адміністративних судів, можна говорити про існування своєрідного «обмеженого дифузного контролю», який поєднує ознаки американської та європейської моделей: з одного боку, суд отримує можливість самостійно оцінювати конституційність закону, а з іншого боку, остаточне вирішення питання про долю закону залишається за КСУ.

У зв'язку з цим виділяємо такий елемент процесуальної незалежності судді (колегії суддів) – незалежність у конституційно-правовому розумінні змісту норми права в процесі власної інтелектуально-вольової діяльності під час розгляду справ. Суд володіє повноваженнями: тлумачити закон у світлі конституційних цінностей; застосовувати Конституцію України як акт прямої дії; не застосовувати закон у випадках, визначених ч. 4 ст. 7 КАС України з ініціативою питання конституційного контролю через механізми, визначені законодавством.

Правильне застосування норм права судами у таких випадках завжди здійснюється на перетині: 1) забезпечення принципу верховенства права, 2) предмету адміністративної юрисдикції, 3) меж судової дискреції та 4) здійснення по суті – фактичного проміжного конституційного контролю в межах звичайної судової діяльності, адже суди, особливо ті, що здійснюють перегляд рішень судів нижчого рівня, повинні враховувати, що:

– суд, зокрема, першої інстанції не застосовував закон, який такий, що, на його думку, суперечить Конституції України, і застосовував норми Конституції України як норми прямої дії;

– далі цей суд повністю виконав приписи ч. 4 ст. 7 КАС України, а саме, після винесення рішення у справі звернувся «до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України», як того вимагає абзац другий цієї статті;

– паралельно сторони оскаржили це рішення до суду апеляційної інстанції, а далі – можливо і до касаційної інстанції;

-а Пленум ВС усім складом суддів як членів Пленуму, які в цей час не здійснюють процесуальні повноваження, а виконують особливі функції сприяння єдності судової практики, у позапроцесуальному порядку прийняв постанову про відсутність обґрунтованих підстав для звернення до КСУ із відповідним конституційним поданням.

Проблема процесуальної незалежності обставин справи вищого суду при дослідженні

Незважаючи на те, що пішов десятий рік застосування норм процесуальних кодексів у новій редакції, проблема правильного застосування судами норм Основного Закону України та застосування порядку оцінки судами вищого рівня висновків судів нижчого рівня про суперечність законів Конституції України у конкретній справі, з урахуванням всіх вищенаведених різноплосинних явищ і приведення їх у єдине ціле, все ще не вирішена судовою системою на тому рівні, який міг би характеризуватися сталістю та забезпечити єдність правозастосування.

Практичне застосування наведених повноважень адміністративних апеляційних судів потребує подальшого вироблення єдиних підходів ВС, оскільки відсутність єдності правозастосування розбалансовує не тільки їх діяльність, а й загалом діяльність всіх суддів України при здійсненні ними правосуддя. Особливо при вирішенні соціальних спорів апеляційними адміністративними судами.

Спробуємо подивитися на цю проблему крізь призму співвідношення: незалежності суду; механізму здійснення конституційного контролю уповноваженим органом – ВС; обов'язку суду застосовувати норми Конституції як норми прямої дії та меж впливу постанов Пленуму ВС на діяльність судів нижчих інстанцій.

Переглядаючи рішення суду, апеляційний суд як суд вищої інстанції одразу стикається з дилемою – якщо закон є дискримінаційним та (або) суперечить Конституції України (на переконання судді нижчого суду), він повинен прийняти рішення, в якому:

– застосувати закон і порушити права особи;
– відмовитися від застосування закону, частково перебравши на себе функції КСУ,

– і визначитися для себе чи враховувати постанову Пленуму ВС про відсутність обґрунтованих підстав для звернення до КСУ (якщо вона вже прийнята попередньо).

У таких випадках важливим для судів є питання забезпечення їх процесуальної незалежності, особливо у разі прийняття постанови Пленуму ВС про відсутність обґрунтованих підстав для внесення конституційного подання.

Чи може відмова Пленуму ВС «закрити» для суду питання конституційності закону?

Питання впливу постанов Пленуму ВС про відмову у зверненні до КСУ на подальшу діяльність судів, які розглядають конкретні справи є одним із найменш досліджених.

У разі прийняття постанови Пленуму ВС про відмову, на перший погляд може здатися, що якщо вже зроблено висновок про відсутність обґрунтованих підстав для конституційного подання, то питання конституційності відповідного закону є фактично вирішеним.

Однак такий підхід суперечив би самій природі судової влади та принципу незалежності судді. Заглибившись у природу процесуальної незалежності суддів, процесуальних дій судів у взаємозв'язку із позапроцесуальними функціями ВС, спираючись на положення ст. ст. 6, 18, 124, 126, 129 Конституції України, ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 7 КАС України, за якими суддя під час здійснення правосуддя є незалежним і керується верховенством права, вважаємо, що постанова Пленуму ВС про відсутність обґрунтованих підстав для внесення конституційного подання для звернення до КСУ не має обов'язкового значення для апеляційного суду, не є джерелом права та не має преюдиційного характеру для суду, який розглядає справу. Аналіз окремих постанов Пленуму ВС свідчить, що переважною більшістю вони викладені типово, максимально стислі за змістом, елементи обґрунтування зазвичай спираються на власну правозастосовну практику із коротким висновком обґрунтованих підстав для звернення ВС до КСУ.

У той же час вказані постанови не містять і належного обґрунтування підтвердження конституційної природи закону, щодо якого у суду нижчого рівня є висновок (переконання) про його суперечність Конституції України. Не встановлюючи конституційний зміст досліджуваного закону, постанови Пленуму ВС одночасно не спростовують і висновок (не усувають переконання) суду нижчого рівня про суперечність конкретного закону Конституції України, а також не обґрунтовують відсутність необхідності застосування норм Конституції України як норми прямої дії.

У постанові про відмову Пленум ВС не висвітлює детальні висновки щодо правових ситуацій, адже цей попередній конституційний контроль формально згортає всю конституційно-правову проблему у конкретній справі, що зафіксована у рішенні чи постанові, винесених судами нижчих рівнів, і фактично залишає правову ситуацію на розсуд судді, який буде переглядати подібну справу у майбутньому. Заявлена теза підтверджується, наприклад, аналізом попередніх висновків про звернення із конституційними поданнями на сайті ВС. Детальні правові висновки можна побачити у разі констатації наявності обґрунтованих підстав для звернення із поданням на стадії попередньої підготовки документу на Пленум ВС. Щодо постанов – ґрунтовних досліджень не вдалося побачити, можливо у зв'язку з тим, що законодавчі новації останніх років дійсно потребують конституційного контролю з боку судової влади і ВС все частіше звертався із конституційними поданнями, в яких наводить аргументи вад конституційності змісту законів. Водночас ймовірним також є те, що висвітлений на сайті попередній правовий висновок про відсутність обґрунтованих підстав для звернення до КСУ може стати певним правовим аргументом (а по суті підказкою) для однієї чи другої сторони у справі під час подальшого можливого касаційного оскарження рішення, в якому застосований такий закон, чи для інших осіб як потенційних учасників судових спорів у майбутньому в аналогічних справах. У судовій діяльності це може бути розцінено як втручання у правосуддя – висвітлення наперед елементів

правової позиції не під час перегляду справи, що не відповідає принципу незалежності і безсторонності судді (суду) під час здійснення правосуддя.

Пленум ВС не здійснює конституційного контролю, а є тільки колегіальним органом здійснення попереднього конституційного контролю і ці процеси не є взаємозамінними. Постанови Пленуму ВС про відмову у зверненні до КСУ не є рішенням щодо конституційності закону по суті. Таке рішення означає лише те, що на певний момент більшість членів Пленуму ВС не побачила достатніх підстав для ініціювання конституційного провадження.

Отже, постанови Пленуму ВС лише фіксують позицію колегіального органу ВС під час нездійснення ним правосуддя про відсутність підстав для внесення відповідного конституційного подання.

Саме тому о надання таким постановам преюдиційного значення створювало б серйозну конституційну проблему. Якщо суддя апеляційного або касаційного суду буде змушений відмовитися від власної оцінки закону лише тому, що раніше Пленум ВС не підтримав звернення до КСУ, це означитиме фактичну підміну судового розсуду незалежного суду адміністративним рішенням колегіального органу.

У такому випадку виникає небезпечна ситуація, коли незалежність судді обмежується не законом і не Конституцією України, а позапроцесуальною позицією органу, який не здійснює правосуддя, а сприяє єдності судової практики. Формально суддя залишається незалежним, але фактично отримує сигнал про те, яким має бути результат його конституційного аналізу конкретної правової проблеми у справі. Подібний підхід важко узгодити із ст. 129 Конституції України, відповідно до якої суддя під час здійснення правосуддя є незалежним і керується верховенством права.

Вважаємо, що сам факт ухвалення Пленумом ВС постанови про відмову не позбавляє у подальшому апеляційний адміністративний суд права при розгляді справи:

– вважати закон таким, що суперечить Конституції України;

- застосовувати Конституцію України як норму прямої дії;
- повторно ініціювати питання конституційності в іншій справі;
- викладати власні мотиви щодо вад конституційності відповідного закону.

Вирішуючи спір по суті під час перегляду справи (коли Пленум ВС раніше вже відмовив у зверненні до КСУ), апеляційний суд не зобов'язаний механічно відтворювати позицію Пленуму ВС. Навпаки, суд повинен самостійно оцінити аргументи, перевірити відповідність закону Конституції України та надати власну мотивацію. Саме у цьому полягає реальна процесуальна (функціональна) незалежність судді (суду) під час здійснення ним судочинства. Інший підхід, як зазначалося вище, означав би підміну незалежного судового розсуду адміністративним рішенням Пленуму ВС, що суперечить ч. 1 ст. 129 Конституції України.

При цьому варто підкреслити, що чинне законодавство не містить заборони на повторне звернення до ВС щодо одного й того самого нормативного акта. Одна й та сама норма може ставати предметом численних звернень різних Судів до КСУ, аналогічно як й інших суб'єктів, також уповноважених на звернення до КСУ (ВС, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, фізичні особи після вичерпання всіх національних способів правового захисту через інструмент конституційної скарги). Наприклад, щодо положень Закону «Про державну службу» Пленум ВС неодноразово розглядав аналогічні питання за зверненнями різних судів та ухвалював постанови про відмову у зверненні до КСУ.

Ризик втрати практичного значення механізму застосування норм Конституції України як прямої дії в діяльності судів

У разі надання постановам Пленуму ВС фактичного преюдіційного значення істотно ускладниться застосування ч. 4 ст. 7 КАС України. Ця норма, наділяє кожен адміністративний суд повноваженням безпосередньо оцінювати відповідність закону Конституції України та у разі виявлення суперечності застосовувати норми Конституції як норми прямої дії. Законодавець свідомо

поклав цей обов'язок не лише на ВС, а на будь-який суд, який розглядає конкретну справу. Важливо, що ч. 4 ст. 7 КАС України у межах двох абзаців не містить застереження: «крім випадків, коли Пленум Верховного Суду вже відмовив у внесенні подання з цього самого питання». У зв'язку з цим, незважаючи на наявність постанови Пленуму ВС, суд нижчого рівня може повторно мотивувати суперечність норми закону Конституції України, застосувати норми Конституції України як норми прямої дії та не позбавлений права знову звертатися до ВС за правилами ч. 4 ст. 7 КАС України.

Якщо ж визнати, що попередня відмова Пленуму ВС автоматично позбавляє інші суди можливості доходити власного висновку щодо суперечності закону Конституції України, то зміст ч. 4 ст. 7 КАС України буде фактично нівельований. Суди нижчих інстанцій перетворяться на пасивних виконавців вже сформованої усіченої позиції, а по суті лише висновку у постанові Пленуму ВС, то закладений законодавцем механізм прямої дії Конституції України в діяльності судів втратить практичне значення.

Зрештою, слід враховувати й те, що конституційна оцінка закону не є статичною. Нові аргументи сторін, зміна суспільних умов, розвиток практики КСУ, практика Європейського суду з прав людини або навіть новий склад суду можуть призвести до іншого бачення тієї самої правової проблеми. Саме тому питання конституційності не може вважатися остаточно вирішеним лише через попередню відмову Пленуму ВС звернутися до КСУ.

замість висновків. У демократичній правовій державі постанови Пленуму ВС про відмову у внесенні конституційного подання повинні розглядатися виключно як процедурні рішення щодо реалізації права ВС як органу із конституційним статусом на внесення конституційного подання. Вони не повинні створювати жодних преюдіційних наслідків для судів, які продовжують здійснювати правосуддя у конкретних справах. Відмова Пленуму ВС у зверненні до КСУ з конституційним поданням не створює для суді апеляційної чи касаційної інстанцій юридично обов'язкової позиції щодо

конституційності відповідного закону. Така постанова не є джерелом права та не може підміняти конституційний обов'язок суду самостійно оцінювати відповідність закону Конституції України під час розгляду справ чи перегляду рішень / справ.

У разі якщо суд доходить висновку про суперечність закону Конституції України, він зобов'язаний діяти відповідно до ч.4 ст.7 КАС України: застосувати Конституцію України як норму прямої дії та не застосовувати закон, який, на його переконання, суперечить Основному Закону України. При цьому попередня відмова Пленуму ВС у внесенні конституційного подання не усуває ані права, ані обов'язку суду повторно порушувати питання конституційності у новій справі.

Під час касаційного перегляду ВС не повинен обмежуватися посиланням на попередню постанову Пленуму ВС, а має здійснити власну перевірку аргументів щодо конституційності спірної норми закону. Інший підхід означав би фактичне надання постановам Пленуму ВС нормативного значення, що є несумісним з принципами незалежності суддів, верховенства Конституції України та прямої дії її норм, а також сприяв би виникненню ризику поступового перетворення механізму конституційного контролю по захисту Конституції України на інструмент обмеження судової незалежності під час здійснення правосуддя судами.

Саме тому справжня реалізація принципу прямої дії норм Конституції України передбачає, що кожен суд (суддя) зберігає право і обов'язок самостійно оцінювати відповідність закону Конституції України незалежно від того, яку позицію раніше займав Пленум ВС. Основний Закон України є актом прямої дії для всіх судів, а не лише для найвищої судової інстанції (<https://sud.ua/uk/news/blog/366851-postanovy-plenumu-verkhovnoho-sudu-pro-vidmovu-u-vnesenni-konstytutsiinoho-podannia-protseidurni-rishennia-chy-instrument-vtruchannia-u-suddivsku-nezalezhnist>). – 2026. – 17.07).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Антоніна Кумка, генеральний директор благодійного фонду «Протез Хаб»

Псевдопрофесія «Асистент протезиста-ортезиста»: як під гаслами євроінтеграції нищиться українська сфера протезування

В Україні триває безпрецедентне зростання кількості важких травм. Тисячі військових і цивільних щодня потребують висококваліфікованої протезно-ортезної допомоги. Держава виділяє на це величезні ресурси, а пацієнти розраховують на якісну допомогу та світові стандарти. Проте за лаштунками цієї надважливої сфери розгортається небезпечна та деструктивна гра, яка ставить під загрозу здоров'я людей з ампутаціями.

Йдеться про спробу протягнути та затвердити проєкт професійного стандарту «Асистент протезиста-ортезиста». Під привабливою назвою ховається небезпечна схема.

Законодавчий абсурд: замах на Електронну систему охорони здоров'я

Головний маркер цієї маніпуляції стає очевидним під час аналізу змісту самого документа. Сфера протезування в Україні законодавчо підпорядковується Міністерству соціальної політики, сім'ї та єдності України. Це комплекс послуг, де переважає соціальна сфера, яка гарантує обслуговування пацієнта протягом всього життя.

У сфері на сьогодні існує дві категорії фахівців, для яких вже розроблені професійні стандарти:

Протезист-ортезист – регульована професія у галузі охорони здоров'я, яка передбачає найвищий рівень підготовки (магістр протезування-ортезування).

Технік-протезист-ортезист – нерегульована професія у галузі біомедичної інженерії, яка передбачає підготовку на рівні щонайменше молодшого бакалавра.

Розробники стандарту «Асистент протезиста-ортезиста» заклали в проєкт стандарту норми, які дають цьому фахівцю допоміжного персоналу безпрецедентні клінічні права. Йому відкривають повноцінний доступ до конфіденційних файлів пацієнта, право здійснювати клінічну оцінку стану

людини, а головне – вносити та редагувати дані в Електронній системі охорони здоров'я.

Порівняльний аналіз проєкту свідчить, що асистенту намагаються прописати навіть ширший спектр самостійних повноважень в роботі з куксою, ніж у самого сертифікованого протезиста-ортезиста. Фактично створюється штучний і повністю неконтрольований професійний профіль. Він дублює ключові трудові функції вже існуючих професій, але повністю розмиває клінічну та юридичну відповідальність за результат протезування.

Офіційна відповідь міжнародної спільноти: асистент – це не професія

Головним аргументом лобістів цієї псевдопрофесії було нібито виконання вимог міжнародної профільної асоціації. Проте офіційна відповідь від керівництва Міжнародного товариства протезування та ортезування (ISPO) розставила всі крапки над і та повністю розбила ці маніпуляції.

У своєму офіційному листі ISPO чітко зазначили, що міжнародні стандарти організації є суто освітніми орієнтирами, а не жорсткими трудовими рамками. Впровадження професійних ролей, структура робочої сили та моделі нагляду за персоналом є виключною компетенцією національних регуляторних органів та місцевих політиків. Міжнародні стандарти розроблені для адаптації під контекст країни, а не для диктування штучних моделей працевлаштування.

У країнах Європейського Союзу системи протезування побудовані виключно навколо двох базових одиниць: сертифікованого клінічного фахівця та технічного персоналу. Асистент не є окремою професією. Це виключно роль або посада, яку в межах виробничого процесу під наглядом керівника може виконувати як технік, так і стажер чи студент. Країни з найвищим рівнем соціального розвитку, як-от Швеція, не мають у своїх системах окремої професії асистента, що не заважає їхнім ЗВО мати міжнародну акредитацію.

Тотальне ігнорування спільноти та позиція Міністерства охорони здоров'я

Найбільше обурення викликає те, як саме цей стандарт просувається через владні кабінети.

Під час засідання робочої групи було офіційно зафіксовано, що розробник проігнорував переважну більшість зауважень та пропозицій, наданих представниками професійної спільноти, провідними державними протезно-ортопедичними підприємствами Вінниці й Дніпра, а також Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю.

Роботодавці галузі, що об'єднують понад шістдесят відсотків усього ринку, продемонстрували абсолютно консолідовану позицію. Переважна більшість респондентів провідних центрів протезування виступили категорично проти створення окремої професії асистента. Сто відсотків опитаних не бачать жодних принципових відмінностей між цим штучним фахівцем та чинною професією техника-протезиста. Майже дев'яносто відсотків підтримують модель професійного розвитку «студент, технік, протезист».

Попри цей відкритий протест ринку, кричущі корупційні ризики та пряме роз'яснення від міжнародної асоціації, Міністерство охорони здоров'я України продовжує активно підтримувати цей проєкт. Чиновники профільного міністерства заплющують очі на ігнорування результатів громадського обговорення та намагаються легітимізувати стандарт, що суперечить принципам побудови Національної системи кваліфікацій та євроінтеграційному курсу України.

Ми не маємо права дозволити групі осіб ламати систему підготовки фахівців задля власної вигоди. Створення штучних освітніх траєкторій без міжнародної відповідності – це крок назад, розплата за який вимірюватиметься здоров'ям та мобільністю наших захисників.

Наголошую на необхідності негайного проведення відкритої узгоджувальної наради за участю усіх стейкхолдерів сфери для зупинення цього правового нігілізму (<https://censor.net/ua/blogs/4013542/psevdoprofesiya-asystent-protezysta-ortezysta-yak-pid-gaslamy-yevrointegratsiyi-nyschytsya-ukrayinska>). – 2026. – 15.07).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Дмитро Олексієнко, виконавчий директор Ліги аудиторів України

Житло для ВПО: чому не працюють державні програми?

Поки Росія щодня руйнує Суми, Харків, Краматорськ і Слов'янськ, український уряд демонструє дивовижну здатність створювати житлові програми, і не менш дивовижну нездатність їх реалізовувати до логічного кінця. Сертифікати «єВідновлення», «Житло для ВПО з ТОТ», субсидії на оренду житла, «Будиночок у селі», пільгове кредитування в рамках програми «єОселя» – інструментів підтримки переселенців уже більше, ніж пальців на руці. Результат їх реалізації натомість однаковий: виділені на програми гроші швидко закінчуються, виплати ставляться на паузу, а замість завершення старої програми уряд презентує нову.

Програма «єВідновлення», насправді, стала достатньо успішним прикладом реалізації виплат за зруйноване та пошкоджене житло. За три роки компенсації отримала 231 681 родина на загальну суму 119,1 млрд грн (тобто близько 514 тис. грн на домогосподарство). В умовах щоденних руйнувань житла внаслідок російської збройної агресії цей механізм дозволяє населенню отримувати гроші для ліквідації наслідків російських атак.

Але головна проблема програми полягає в тому, що на її виконання у держави елементарно не вистачає грошей. Згідно з п'ятою Оцінкою завданих збитків та потреб на відновлення (RDNA5), підготовленою Світовим банком у партнерстві з Урядом України, на кінець 2025 року Росія пошкодила або повністю зруйнувала близько 3 млн домогосподарств, або майже 14% житла в Україні.

Рахункова палата у звіті про результати аналізу виконання закону про Державний бюджет України за перший квартал 2026 року зафіксувала, що станом на початок квітня невикладеними залишалися 23,8 млрд грн компенсацій за знищене житло із загальної суми 65,4 млрд грн. Тобто людям погодили виплати, видали сертифікат на компенсацію, і залишили з папірцем у руках.

Якщо хтось думає, що у II кварталі ситуація змінилася, чи принаймні почала покращуватися – навпаки, вона ще більше погіршилася. Останнє помітне бюджетне підживлення програми відбулося у квітні, коли на виплати додатково спрямували гроші отримані від Банку розвитку Ради Європи. Далі – тиша. Мінрозвитку обіцяє наступні транші для компенсацій «орієнтовно із серпня по листопад». Для родини, яка знайшла квартиру, або планує будувати власний будинок, і чекає на перерахування коштів, затримання строків виплат означають втрату цієї можливості.

Сертифікат на розчарування

Проблема не лише у затримках виплат від держави. У схемі житлових сертифікатів, незважаючи на їх термін дії у 5 років, із самого початку закладене його поступове знецінення. Сума компенсації фіксується у гривні на момент рішення комісії, а ринок нерухомості в Україні живе за доларовою логікою. Відповідно, кожен місяць очікування траншу з'їдає купівельну спроможність сертифіката через інфляцію. Додайте сюди також ліміт НБУ на фізичне зняття готівки у 100 тисяч гривень на день, і в результаті продавці нерухомості з великою пересторогою ставляться до покупців за державною програмою.

Загалом український ринок нерухомості відреагував передбачувано. У сегменті найдешевшого вторинного житла у великих містах, за оцінками ріелторів, близько 20% угод – це купівля за сертифікатами. Деякі продавці, дізнавшись про сертифікат, нерідко піднімають ціну мінімум на 10%. Недобросовісні ріелтори, втрачені завдатки через зриви строків фінансування – усе це стало буденністю роботи компенсаційного механізму. Первинний ринок для власників сертифікатів фактично закритий через стрімке здорожчання нерухомості та обмежені фінансові спроможності ВПО: за програмою «єОселя» з використанням сертифіката було укладено тільки 21 угоду на всю країну, зокрема тому, що строк бронювання коштів становить лише 30 днів.

Ніщо не ілюструє селективність державної щедрості краще, ніж останні події. Після масованого російського удару 6 липня, який

зруйнував 280 будинків у Вишневому, уряд одразу знайшов 3,04 млрд грн із резервного фонду. Масштаб руйнувань справді безпрецедентний, і допомога постраждалим – це безумовний обов'язок держави. Натомість це точно не «найбільше руйнування житлового сектору за час вторгнення». У Донецькій та Луганській області окупаційна армія РФ знищила цілі міста, деякі з них в рази більше за Вишневе. Тому мешканці прифронтових Краматорська і Слов'янська, чий міста Росія руйнує щодня протягом років, мають повне право запитати: чому їхні сертифікати чекають траншів місяцями, а підстолична громада отримує мільярди за 48 годин? Відповідь, на жаль, очевидна: у Вишневому живуть громадяни, які завтра потенційно будуть перекривати дороги біля урядового квартала з вимогами компенсацій.

Натомість гроші в бюджеті є, і питання лише в пріоритетах. У 2025 році на «зимову підтримку» та «Національний кешбек» держава витратила 25 млрд грн. У 2026-му році лише на програму компенсації витрат на пальне («єБак») Мінекономіки виділило мінімум 3 млрд грн. Тобто уряд обирає свідомо обирає розпорошення західної допомоги на електоральний популізм, а не на допомогу тим, хто втратив свою домівку.

ВПО «другого сорту»

Окрема вада системи компенсацій за втрачене внаслідок російської агресії житло – це вбудована в неї дискримінація. «ЄВідновлення» покриває лише житло, зруйноване після 24 лютого 2022 року на підконтрольній уряду території. Ті, хто втратив дім у 2014–2021 роках, і ті, чий житло залишилося на тимчасово окупованих територіях, перебувають поза механізмом. Для ВПО з ТОТ згодом запропонували окремий інструмент житлових ваучерів до 2 млн грн, але тільки для тих, хто має статус УБД, або інвалідність. Черга у цій програмі формується за датою подання заяви, а фінансування так само залежить від міжнародних траншів і так само непередбачуване. Людина, яка втратила все у Донецьку в 2014-му, у Маріуполі в 2022 р. і людина, яка втратила все у Бахмуті в 2023-му, мають однакове право на дім.

Держава ж вибудувала ієрархію постраждалих, у якій доступ до компенсації залежить не від масштабу втрати, а від дати у довідці.

У районах активних бойових дій механізм компенсацій останніми місяцями не працює взагалі. Комісії фізично не можуть виїхати на огляд зруйнованого житла, а дистанційне обстеження свідомо сконструйовано як обмежений інструмент. Виникає абсурдна ситуація: руйнування будинку видно на супутникових знімках буквально з космосу, але для держави воно не існує, доки його не зафіксує комісія.

«Будиночок у селі», в якому ніхто не буде жити

Найсвіжіший продукт програмотворчості уряду – експериментальний проєкт «Будиночок у селі», запущений у червні. Ідея на папері приваблива: громада викупує вільний будинок (вартістю до 500 тис. грн) і передає ВПО у безоплатне користування. Але деталі видають авторів, які навряд чи розуміють, що таке житло у селі. По-перше, житло не переходить у власність та залишається на балансі громади, а приватизація лише «не виключається» у майбутньому. По-друге, критерії відбору громад дуже жорсткі (розвинена інфраструктура, школи, садки, медицина, транспорт, робочі місця), через що з 25 громад, які хотіли долучитися, зголосилися лише 5 (за словами голови профільного комітету Олени Шуляк).

Коли починаєш читати детальні умови програми, її призначення стає остаточно незрозумілим. Переселенець має сам знайти будинок, узгодити з власником ціну, і протягом трьох календарних днів подати заяву до виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, військових адміністрацій населених пунктів. Далі оселю обстежує тимчасова комісія, із залученням представників пожежного нагляду, санітарного контролю, органів архітектури та земельних відносин. Саме так, приблизно п'ять-сім чиновників прийдуть обстежувати одну сільську хату вартістю до 500 тисяч гривень. Список підстав для виселення з «будиночку» займає десять пунктів: від 90-денної заборгованості за комуналку до

непрацевлаштування працездатного члена родини за три місяці. Право на житло втрачається навіть за купівлю авто, молодшого за п'ять років, або земельної ділянки дорожче за 100 тисяч гривень протягом півроку перед заявою – уряд наче навмисно відсікає від участі в ній тих, хто намагається «стати на ноги».

Тим часом справді робоча модель надання житла ВПО існує і створила її не держава, а бізнес. Релокація краматорської важкої промисловості до закарпатського Перечина показала, як має виглядати стале рішення: понад 3,5 тисячі кваліфікованих робітників переїхали на захід України разом із заводами, навколо яких вирости житлові комплекси, школи, дитсадок і технікум. Формула успіху проста: робота + житло + інфраструктура. Людина, яка має зарплату і дах над головою, вже не поїде біженцем до Німеччини.

І це, як раз наслідок невирішеної державою проблеми житла для ВПО. Станом на травень 2026 року тимчасовим захистом у ЄС користувалися 4,38 млн українців, з них 1,25 млн у Німеччині. Існує чітка закономірність: ті, хто має в Україні неушкоджену власність, значно більш схильні повертатися, аніж ті, хто втратив житло на сході чи півдні, і кому повертатися просто немає куди. Кожен рік, на який держава відкладає вирішення житлової проблеми переселенців, конвертується у безповоротну втрату демографічного потенціалу.

Що робити із житлом для ВПО?

Рецепти вирішення цих проблем лежать на поверхні.

По-перше, необхідне затвердження захищеної бюджетної статті. Компенсації за пошкоджене та зруйноване житло мають фінансуватися так само гарантовано, як пенсії, а не за залишковим принципом між траншами.

По-друге, індексація вартості сертифікатів про компенсацію до дати реалізації, а не рішення про його виділення. Так само як Україна отримує іноземну допомогу в євро, так само і вартість сертифікатів має бути підв'язана до курсу валюти, аби його вартість не з'їдала інфляція у гривні.

По-третє, необхідне створення єдиного реєстру житлових потреб ВПО замість існуючого

«зоопарку» різних програм. Цей реєстр має функціонувати без дискримінаційних критеріїв щодо ВПО незалежно від року переміщення. Право на дім не має залежати від бюрократичних ускладнень.

По-четверте, необхідне масштабування моделі «робота + житло». Держава має не вигадувати «будиночки в селі», а співфінансувати релокацію підприємств із прифронтових зон разом із житлом для працівників. Варто також розглянути ідею роботи з міжнародними партнерами, аби вони фінансували будівництво житла в Україні для українців, які наразі перебувають із тимчасовим захистом в їх країнах. За умов надання роботи та готового житла, багато хто з них захоче повернутися в рідну країну.

По-п'яте, необхідні справедливі пріоритети. Кожен мільярд, витрачений, наприклад, на кешбек для автовласників, – це мільярд, який не виплатили тим, у кого немає дому. Бюджет воюючої країни – це, на жаль, завжди вибір між важливим і важливішим, і в цій ієрархії дах над головою для людини, яка втратила все через російську агресію, не може програвати електоральному популізму (<https://censor.net/ua/blogs/4013569/derjavni-programy-dlya-vpo-ta-chomu-vony-ne-pratsyuyut>). – 2026. – 15.07).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Олександр Вегержинський, дослідник Незалежної антикорупційної комісії (НАКО), Катерина Бесєдіна, комунікаційна менеджерка Незалежної антикорупційної комісії (НАКО) незалежний антикорупційний комітет з питань оборони

Експорт української зброї під час війни: чи дозволять нові правила розблокувати ринок та захистити фронт?

Першого липня, Україна офіційно відкрила експорт зброї. Уряд нарешті ухвалив таку довгоочікувану багатьма гравцями ринку постанову № 875, котра затвердила новий Порядок здійснення міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного

використання на період воєнного стану. Цей документ має збалансувати дві ключові речі: прибрати бюрократичні кайдани з експортерів і водночас гарантувати, що інтереси Збройних Сил України залишаться в пріоритеті.

Інтерес до українського озброєння

На тлі війни в Ірані на початку 2026-ого року у світі виник чималий попит на українські системи перехоплення безпілотників. Саме наші оборонні стенди збирають аншлаги на найпрестижніших світових майданчиках – від саудівського World Defense Show до французького Eurosatory. Українські безпілотні системи класів *deep* та *middle strike*, технології віддаленого керування вогнем та безцінні дані для навчання штучного інтелекту пройшли випробування реальним боєм.

Станом на 2026 рік виробничий потенціал вітчизняних зброярів оцінюється в 50 мільярдів доларів. Однак державний бюджет здатний викупити лише невелику частку від цього обсягу. Для приватних та державних оборонних підприємств експорт – можливість завантажити цехи, зберегти унікальні інженерні кадри, залучити валютну виручку та реінвестувати її у розробку нових технологій для фронту.

Через очевидні безпекові ризики влада довго не наважувалася зробити цей крок. І ось нарешті, відповідна постанова – ухвалена.

П'ять головних революцій нових правил експорту

Донедавна система експортного контролю була зразком надмірної регуляції. Новий порядок точково ліквідує найбільші бюрократичні перепони за п'ятьма ключовими напрямками.

1. Кінець епохи «дозволів на переговори»

Раніше, щоб просто почати перемовини з іноземним клієнтом та підготувати контракт, компанія мала отримати окремий дозвіл від Державної служби експортного контролю (ДСЕК). Цей етап – від збору паперів до урядової постанови – міг тривати до року. Постанова № 875 розриває це замкнене коло. Тепер розробники та виробники, які зареєстровані у профільному реєстрі Міноборони, можуть укладати договори та подавати заяви на експорт без попереднього дозволу на ведення переговорів.

2. Чітке розмежування ролей

Раніше розмиті повноваження відомств перетворювали погодження документів на нескінченний «пінг-понг». Тепер правила гри та зони відповідальності чітко розписані:

- Держекспортконтроль: реєструє експортерів, видає та анулює дозволи, контролює кінцеве використання зброї та веде загальний облік.

- Міноборони: формує та щоквартально оновлює стоп-лист критичних товарів, які заборонено продавати за кордон, моніторить потреби ЗСУ та погоджує експортні ліцензії.

- МЗС: щоквартально оновлює білий список країн, куди дозволено продавати українську зброю.

- Міжвідомча комісія при РНБО: затверджує списки дозволених країн та критичних товарів, а також розглядає складні й виняткові кейси.

3. Жорсткий таймінг та принцип «мовчазної згоди»

Розгляд заявок раніше міг тривати понад три місяці. Тепер на весь процес відведено не більше 30 днів завдяки паралельній роботі відомств. Понад те, впроваджений революційний для оборонки принцип: якщо СБУ, Служба зовнішньої розвідки чи розвідка Міноборони не нададуть свій висновок протягом 15 календарних днів, транзакція вважається погодженою за умовчанням.

4. Полегшення бюрократії для союзників

Для країн, з якими Україна підписала офіційні угоди про оборонну співпрацю (зокрема в рамках так званих «Drone Deal»), процедура спрощена максимально. Такі постачання здійснюватимуться напряму, без залучення Міжвідомчої комісії при РНБО. Комісія втручатиметься лише у виняткових випадках – при продажі чутливих технологій, реекспорті або за наявності застережень від розвідки.

5. Чіткі правила відмови

Найболючішим моментом завжди була відмова в експорті через абстрактне формулювання «суперечить інтересам нацбезпеки». Тепер причини для відмови мають бути чіткими та обґрунтованими (санкції проти покупця, зв'язок з ворогом чи зрив державних контрактів самим виробником).

Якщо Міноборони блокує експорт партії зброї, аргументуючи це тим, що вона потрібна фронту, держава зобов'язана протягом 30 днів укласти з виробником контракт на її викуп. Якщо контракт за цей час не підписано, держава більше не має права використовувати цю причину для блокування експорту.

Перший історичний прецедент: українські дрони летять до Пентагону

Перший прорив в експорті зброї відбувся безпосередньо у день ухвалення постанови – 1 липня 2026 року.

Державна служба експортного контролю України видала перший в історії повномасштабної війни офіційний дозвіл на продаж за кордон готових бойових безпілотників. Отримала його українська компанія F-Drones на постачання своїх ударних комплексів F10 для потреб Міністерства оборони США.

Ця угода є унікальною з кількох причин:

- Масштаб контракту: Україна експортує не просто компоненти, плати чи програмне забезпечення, а 2000 одиниць повністю готових ударних БПЛА F10.

- Жорстка конкуренція в США: Український дрон виборов цей контракт у змаганні. Американське представництво компанії (UDD Tech Corp.) виставило розробку на кваліфікаційні випробування Gauntlet I у Форт-Беннінг (штат Джорджія) в межах американської програми Drone Dominance Program із бюджетом в 1 мільярд доларів. Український F10 набрав 72,9 бала зі 100, увійшов у шістку найкращих серед 25 світових конкурентів та отримав фінансування від Пентагону.

- Експансія на ринок Штатів: Окрім прямого експорту, компанія запускає власне складальне виробництво безпосередньо в США (у містечку Голланд, штат Огайо).

Безпекові запобіжники: як держава страхує фронт

Щоб відкриття експорту не спровокувало дефіцит зброї в окопах, уряд заклав жорсткі механізми контролю.

По-перше, виконання державних оборонних контрактів залишається абсолютним пріоритетом. Державні замовники систематично

звітуватимуть про дисципліну постачань. Будь-яке порушення виробником зобов'язань перед ЗСУ миттєво анулює його експортний дозвіл. Поновити його можна буде лише після того, як борг перед українською армією буде повністю закритий.

По-друге, спрощений експорт дозволений лише для контрактів на суму понад 15 мільйонів гривень (це обмеження не стосується комплектуючих) та виключно з перевіреними країнами. А для захисту унікальних вітчизняних розробок від копіювання чи витоку технологій розвідувальні органи зберігають повноцінний контроль.

Ціна виходу на ринок

За право продавати зброю за кордон виробникам доведеться суттєво поповнити державний бюджет. Уряд встановив солідні відсоткові ставки за видачу експортних дозволів:

- 20% від вартості – при експорті готових виробів військового або подвійного призначення;

- 30% від вартості – при експорті окремих складових частин та комплектуючих;

- 20% від вартості – при експорті військових технологій;

- 20% від вартості – при реекспорті до третіх країн продукції, виготовленої за переданими українськими технологіями.

Що каже ринок?

Самі виробники та профільні асоціації сприймають нові правила з дуже стриманим оптимізмом. Занадто довго тривали дискусії, і занадто високою є ціна помилки.

Виконавчий директор Національної асоціації підприємств оборонної промисловості (NAUDI) Сергій Гончаров попереджає, що високі державні збори (20-30%) суттєво підвищать кінцеву вартість української зброї для іноземних покупців. За його словами, для деяких категорій продукції – таких як комплектуючі, бронетехніка чи артилерія – це може взагалі закрити двері на світовий ринок, оскільки вони стануть неконкурентоспроможними за ціною.

З іншого боку, виконавчий директор Української ради зброярів Ігор Федірко оцінює ухвалені правила позитивно. Водночас

наголошує на приземлених, але критичних деталях: щоб нові правила і терміни дійсно працювали, держава має пропорційно збільшити штатну чисельність та рівень заробітних плат працівників Держекспортконтролю, які стикнуться з лавиноподібним зростанням кількості документів.

Нові правила експорту – це велика й довгоочікувана робота над помилками. Вони створюють реальний шанс врятувати український ОПК від фінансового голоду, зберегти технологічне лідерство та принести бюджету мільярди гривень додаткових надходжень.

Проте написане на папері ще має пройти випробування українською виконавчою реальністю. Чи зможе вітчизняна бюрократія працювати без збоїв, і чи не перетворяться фіскальні збори на новий зашморг для виробників – покажуть уже найближчі місяці (<https://censor.net/ua/blogs/4013577/eksport-ukrayinskoyi-zbroyi-pid-chas-viyiny-chy-dozvolyat-novi-pravyla-rozblokovaty-rynok-ta-zahystyty>). – 2026. – 15.07).

Рубрика «Коментарі» на сайті «Юридична Газета»

Про автора: Сергій Дерев'янка, адвокат «Barristers»

Електросамокати поза законом: чому законопроект № 15444 запізнився і які прогалини залишає щодо неповнолітніх

24 липня 2026 року у Верховній Раді зареєстровано законопроект № 15444, який має на меті посилити адміністративну відповідальність у сфері користування та прокату легкого персонального електричного транспорту (електросамокатів, моноколів, гіроскутерів тощо).

З одного боку, спроба регулювання – це позитивний сигнал. З іншого – документ виглядає як спроба «гасити пожежу», коли вона палає вже кілька років поспіль.

Що пропонує законопроект № 15444?

Автори пропонують доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) двома новими статтями:

1. Штрафи для користувачів (ст. 127-2 КУпАП):

– 340 грн – за порушення правил дорожнього руху;

– 680 грн – за кермування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння;

– 850 грн або 30–40 годин громадських робіт – за створення аварійної ситуації чи наїзд на пішохода (якщо це не спричинило середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень).

2. Відповідальність для сервісів прокату (ст. 127-3 КУпАП):

– Штрафи від 3 400 до 8 500 грн (а також можлива конфіскація транспорту) за відсутність програмного обмеження швидкості, ігнорування геофенсингу (заборонених зон) або відсутність блокування поїздок для кількох осіб на одному транспортному засобі.

Запіздала реакція: ціна правового вакууму

Правова невизначеність щодо легкого електротранспорту тривала роками. За статистикою, починаючи з 2024 року в Україні сталося понад 1400 ДТП за участю електросамокатів та моноколів, у яких загинуло щонайменше 33 особи, а сотні отримали травми.

Ухвалення таких норм ще 2–3 роки тому могло б зберегти людські життя та запобігти хаосу на тротуарах і пішохідних зонах. Поки законодавець зволікав, легкий електротранспорт перетворився на фактор постійної підвищеної небезпеки.

Ключовий недолік: де відповідальність батьків за неповнолітніх?

Головна прогалина законопроекту № 15444 – повне ігнорування фактора підлітків та неповнолітніх користувачів.

● Відсутність важелів впливу: за законодавством України, особи віком до 16 років не підлягають прямій адміністративній відповідальності за більшістю статей КУпАП. Штрафи у 340 чи 680 грн, передбачені новим проектом, до них просто неможливо застосувати.

● Ілюзія повної безкарності та юридичної неуразливості: підлітки чудово розуміють, що через вік їх не можна безпосередньо притягнути до адміністративної відповідальності чи

оштрафувати на місці. Це формує відчуття «юридичної недоторканності».

- Відсутність важелів впливу на батьків: оскільки законопроект не пропонує прямого механізму притягнення батьків до відповідальності за правопорушення їхніх дітей (наприклад, через внесення змін до ст. 184 КУпАП), підлітки продовжують поводитися на дорогах та тротуарах абсолютно безконтрольно.

- Поведінковий фактор: саме усвідомлення відсутності персональних фінансових чи правових наслідків призводить до того, що на зауваження перехожих підлітки-самокатники реагують хамством, зухвалістю та продовжують ігнорувати елементарні правила безпеки.

Чого бракує законопроекту до другого читання?

Аби документ не залишився черговою «паперовою» нормою, депутати мають доопрацювати його між читаннями:

Встановити чіткі вікові обмеження: законодавчо визначити мінімальний вік для керування різними категоріями електротранспорту (наприклад, заборонити використання персональних електросамокатів потужністю понад 250 Вт дітям до 14 чи 16 років без супроводу дорослих).

Запровадити відповідальність батьків: чітко зафіксувати в законодавстві штрафи для батьків (або опікунів) у разі вчинення правопорушень неповнолітніми дітьми.

Обов'язкова верифікація віку в сервісах прокату: зобов'язати операторів кикшерингу (сервісів оренди електросамокатів) впровадити сувору ідентифікацію користувачів – наприклад, через застосунок «Дія» або BankID. Це унеможливить розблокування транспорту дітьми та підлітками з акаунтів батьків чи чужих банківських карток.

Законопроект № 15444 – це необхідний, але дуже запіздалий крок. Якщо нардепи не врегулюють питання вікових обмежень та відповідальності батьків за правопорушення дітей, закон працюватиме лише частково, а пішоходи й надалі залишатимуться незахищеними від розваг підлітків на швидкісному електротранспорті ([https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/elektrosamokati-](https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/elektrosamokati-poza-zakonom-chomu-zakonoproekt--15444-zapiznivsya-i-yaki-progalini-zalishae-shchodo.html)

[poza-zakonom-chomu-zakonoproekt--15444-zapiznivsya-i-yaki-progalini-zalishae-shchodo.html](https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/elektrosamokati-poza-zakonom-chomu-zakonoproekt--15444-zapiznivsya-i-yaki-progalini-zalishae-shchodo.html) – 2026. – 27.07).

Рубрика «Коментарі» на сайті «Юридична Газета»

Про автора: Кирил Іорданов, «Barristers» адвокат

Цифрова спадщина: що станеться з вашою криптовалютою, фотографіями та акаунтами, коли вас не стане

Кілька років чоловік на ім'я Леонід потроху купував біткоїн, тримаючи все на апаратному гаманці – невеликому пристрої в шухляді письмового столу. Коли його не стало, дружина Олена знала про ці накопичення на кілька десятків тисяч доларів, проте в нотаріальній конторі натрапила на стіну: активи начебто існують і мають увійти до складу спадщини, але підтвердити права на них і фактично дістатися до них вона не може.

Історія не унікальна, адже цифрове життя сьогодні має кожен – фотоархіви у хмарі, листування в месенджерах, сторінки в соцмережах, ігрові бібліотеки, часом криптовалюту чи дохід від блогу, – і все це колись комусь дістанеться. Значно менш очевидно інше: кому саме, яким чином і чи дістанеться взагалі.

Почати варто з чесного застереження: «цифрова спадщина» – це радше парасолькове поняття, під яким приховано дуже різні за правовою природою явища, і доля кожного з них вирішується за власними правилами. Криптовалюта, сімейні світлини та сторінка в Instagram різняться між собою так само, як квартира, паперовий щоденник і абонемент до спортзалу.

Що ховається під однією назвою

Майновими цифровими активами у чистому вигляді є віртуальні активи, насамперед криптовалюта: тут презумпція спадкування найсильніша, хоча й практичних труднощів – від доказування до оцінки та доступу – теж найбільше. Поряд із ними стоїть цифровий

контент із самостійною вартістю: комерційні фото й відео, розкручений канал блогера, NFT, – який нерідко є ще й об'єктом авторського права.

Складніше з рештою. Особистий фотоархів зазвичай має радше емоційну, ніж комерційну цінність, але з права не випадає: тут перетинаються режим особистих паперів, доступ до даних і приватність. Обліковий запис у соцмережі чи сервісі зазвичай є не річчю у власності, а сукупністю договірних прав користувача щодо платформи. Тому його не можна автоматично успадкувати як шафу чи автомобіль: доля акаунта залежить від закону, умов сервісу та того, чи припиняються відповідні договірні права зі смертю користувача. Нарешті, приватне листування та персональні дані утворюють окремий світ, де переплітаються приватність померлого й права третіх осіб, які не давали згоди на його розкриття.

Спроба скласти все це до однієї шухляди з написом «успадковується» некоректна – і саме в ній ховається головна пастка.

Що зробив закон у 2023 році – і чого не зробив

Переломним став серпень 2023 року: Законом № 3320-ІХ Цивільний кодекс поповнився новим об'єктом цивільних прав – цифровою річчю (ст. 177 ЦК). Стаття 179-1 ЦК визначила її як благо, що існує виключно в цифровому середовищі й має майнову цінність, віднісши до таких речей, зокрема, віртуальні активи та цифровий контент, і поширила на неї правила про звичайні речі, проте лише остільки, оскільки інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності самої цифрової речі. Саме це застереження пояснює, чому реформа не перетворила будь-який цифровий слід на спадкове майно: сімейний фотоархів може не мати майнової цінності, а акаунт залишається підпорядкованим умовам платформи.

Далі працюють два класичні правила спадкування. За загальним правилом спадкоємці одержують майно померлого як єдине ціле в порядку так званого універсального правонаступництва (статті 1216, 1218 ЦК); за обмежувальним – зі спадщини випадає все,

нерозривно пов'язане з особою, передусім особисті немайнові права (ст. 1219 ЦК). Звідси впливає точна, хай і менш ефектна, ніж гасло «все цифрове успадковується», формула:

До складу спадщини входять майнові права на цифрові об'єкти, якщо вони належали спадкодавцеві, не припинилися з його смертю й не є ані суто особистими, ані непередаваними за законом чи договором.

Історія перша: гроші, до яких не дібратися

Труднощі Олени починаються ще в нотаріуса. Зі звичним майном порядок відпрацьований: квартиру нотаріус звіряє з реєстром, кошти на рахунку підтверджує банк за запитом. У разі самостійного зберігання криптовалюти немає центральної установи, яка могла б офіційно підтвердити право Леоніда на актив. Блокчейн дає змогу перевірити баланс і рух коштів за конкретною адресою, але сам по собі не доводить, що ця адреса належала саме спадкодавцеві. Якщо ж активи зберігалися на біржі, яка проводила ідентифікацію користувача, може існувати процедура підтвердження акаунта та залишку, хоча вона залежатиме від правил і юрисдикції конкретної платформи. Додає клопоту й оцінка, адже курс надто мінливий, і навіть питання про те, за яким джерелом курсу, за якою методикою та на яку дату визначати вартість, перетворюється на окреме завдання.

Припустімо, що цей бар'єр здолано й Олена отримала свідоцтво. Апаратний гаманець зберігає приватні ключі й зазвичай захищається PIN-кодом, тоді як seed-фраза слугує резервною копією, за допомогою якої гаманець можна відновити на іншому пристрої. Якщо сам пристрій недоступний або заблокований, а seed-фразу Леонід нікому не залишив, відновити доступ може бути неможливо. На відміну від банку, який упізнає клієнта й відновить доступ до рахунку, у самостійно збереженої криптовалюти немає адміністратора, здатного відтворити втрачений ключ. Так виникає право без можливості його реалізації – документ на вхід до кімнати, ключ від якої давно лежить на дні океану. Існує й зворотний бік: коли seed-фразу знаходить один зі спадкоємців і до поділу тихо виводить кошти, між фактичним

контролем та законним порядком спадкування пролягає прірва, з якої проростають спори й навіть кримінальні претензії. Обидві ситуації лікуються радше завбачливим плануванням, аніж нормою кодексу.

Історія друга: фотографії та акаунти, де все вирається в доступ

Уявімо родину, що втратила доньку-підлітка: у її телефоні та хмарному сховищі зосереджені останні роки життя, і питання про те, кому належить цей архів, звучить майже недоречно. Комерційної вартості сімейні знімки зазвичай не мають, тож цифровою річчю зі статті 179-1 ЦК вони є не завжди, але з права не випадають. Кодекс здавна відносить особисті папери, зокрема фотографії та щоденники, до власності особи (ст. 303 ЦК) і дозволяє розпорядитися ними на випадок смерті (ст. 304 ЦК). Щоправда, стаття 303 ЦК одразу встановлює й важливе застереження: якщо особисті папери стосуються особистого життя іншої людини, їх використання потребує згоди цієї особи, а після її смерті – згоди визначених законом близьких родичів. Через це суть таких справ зводиться радше до можливості законно й технічно дістатися до знімків, не порушивши приватності та прав інших людей, чие особисте життя відображене у фотоархіві або які зображені на фотографіях.

Розрив між правом на дані та можливістю їх отримати помітний навіть у найкращому сценарії. Apple пропонує «Спадковий контакт»: призначена за життя особа за допомогою спеціального ключа і свідоцтва про смерть може звернутися по доступ до певних категорій даних. Після перевірки Apple відкриває доступ, зокрема, до фотографій, повідомлень, нотаток, файлів і резервних копій, тоді як придбані фільми, книги й підписки, а також збережені в Keychain паролі та платіжні дані залишаються закритими. Доступ діє протягом трьох років із моменту схвалення першого запиту. Навіть спеціальний механізм відкриває спадкоємцеві лише частину даних, залишаючи акаунт як ціле поза досяжністю, і це наочно підтверджує, що обліковий запис не успадковують оптом, немов звичайну річ.

Показова й німецька справа, що дійшла до Федерального суду. Батьки п'ятнадцятирічної

дівчини, яка загинула під колесами потяга, роками домагалися доступу до її сторінки у Facebook, і у 2018 році суд у справі III ZR 183/17 став на їхній бік, визнавши, що договір користування акаунтом переходить до спадкоємців, а цифрове листування принципово не відрізняється від паперових листів, які родина отримувала завжди. Суд також визнав, що правила про захист даних не перешкоджають такому доступу: GDPR не охоплює даних самої померлої, а обробку персональних даних її живих співрозмовників у зв'язку з наданням доступу спадкоємцям суд визнав допустимою на передбачених Регламентом підставах. Для України це орієнтир, а не джерело права: розраховувати, що українські суди автоматично дійдуть такого самого висновку, не варто, а сам доступ до акаунта ще й не означає права діяти в мережі від імені померлого.

Історія третя: «куплено» ще не означає «ваше»

Третій сюжет – найбуденніший, а тому й найпоказовіший. Сергій роками збирав у Steam ігрову бібліотеку: сотні найменувань, докуплених на численних розпродажах, разом на кілька тисяч євро. Для його дорослих дітей після смерті батька все здавалося очевидним – є оплачена колекція, отже, є що успадкувати. Розчарування прийшло разом з умовами сервісу: натискаючи «купити», користувач насправді набуває не саму гру у власність, а ліцензію на доступ до неї. За чинними умовами Steam акаунт і підписки є персональними та не підлягають передачі, а контент ліцензується, а не продається. Тому спадкоємці не набувають автоматичного права продовжити користування бібліотекою померлого. Водночас остаточний результат залежить не лише від умов платформи, а й від імперативних норм та споживчого законодавства, яке застосовуватиметься до конкретних відносин.

Приклад зі Steam оголює те, що зазвичай ховається за дрібним шрифтом цифрових сервісів. Важливою перешкодою для цифрового спадкування часто стає договір приєднання, прийнятий одним кліком, який може істотно обмежити передачу доступу. Проте платформа не завжди має останнє слово:

договірні обмеження діють лише за умови, що вони є чинними та не суперечать імперативним нормам застосовного права.

Чому з криптою в Україні досі туман

Закон «Про віртуальні активи» (№ 2074-IX) ухвалили ще в лютому 2022 року, підписали й оприлюднили, а він і досі не діє, бо набрання ним чинності прив'язали до окремого закону про оподаткування криптовалюти, якого досі немає. Розв'язати вузол покликаний законопроект № 10225-д, що його Верховна Рада прийняла за основу у вересні 2025 року і який станом на середину 2026-го готується до другого читання: у чинній редакції він рухається до спеціального врегулювання з орієнтацією на європейський регламент MiCA, проте остаточний зміст режиму визначить лише ухвалена редакція. Тому вже сьогодні, у суто цивільно-правовій площині, криптоактиви охоплюються конструкцією цифрової речі й можуть входити до спадщини, проте повноцінних спеціальних правил їх обліку та оподаткування ще немає. Оподаткування спадщини загалом залежить від ступеня спорідненості, тоді як спеціальних податкових правил саме для віртуальних активів поки що бракує, тож криптоспадщина залишається зоною підвищеної невизначеності.

Як це вирішують деінде

Поки Україна намагає власний підхід, корисно поглянути на два протилежні маршрути. Німеччина обійшлася без спеціального закону: сильний суд просто поширив на цифрову сферу давні правила спадкування, і українському праву з його універсальним правонаступництвом (ст. 1218 ЦК) цей шлях концептуально близький. Американські штати переважно пішли шляхом спеціального законодавства, взявши за основу модельний акт RUFADAA, який вибудовує чітку ієрархію волі, де найвищий пріоритет має інструмент самої платформи на кшталт «Спадкового контакту», далі йде заповіт із прямою згадкою цифрових активів, і лише насамкінець застосовуються умови сервісу. Окремо акт розмежовує зміст листування та журнал контактів, надаючи доступ до самих текстів приватних розмов тільки за згодою або за рішенням суду. Обидва підходи, попри всю відмінність, ведуть до спільного висновку:

найнадійніше спрацює те, про що подбали заздалегідь.

Що реально зробити

Поки закон не набув остаточної форми, цифрову спадщину найкраще захищає власна завбачливість, а повноцінний план тримається на трьох речах – переліку активів, юридичному волевиявленні та безпечному доступі. Варто скласти й регулярно оновлювати список акаунтів, гаманців і підписок; прямо згадати цифрове майно в заповіті, окремо розпорядившись майновим складником (криптовалюта, канал, доходи) та особистим (доля листування й профілів); налаштувати спадкові контакти платформ, пам'ятаючи, що вони відкривають лише частковий доступ.

Найтонше питання – доступ до ключів, і звичне «передайте комусь головний пароль» тут є небезпечним спрощенням. Продумати варто, кому саме він дістанеться, як бути за кількох спадкоємців і як убезпечитися від передчасного виведення активів; інструкція ж має пояснювати не лише, де лежить ключ, а й що робити з юридичного погляду: повідомити нотаріуса, зафіксувати баланс і не здійснювати одноосібних операцій з активами без належного документування та юридичного узгодження. Спадкоємцям, своєю чергою, варто пам'ятати, що похапцем «рятувати» криптоактиви переказами не слід: розумніше зафіксувати наявний стан і звернутися до нотаріуса. І, зрештою, найпростіше – поговорити з близькими ще за життя, адже переважну більшість цифрових драм породжує не злий намір, а звичайне мовчання.

Головне

Цифрова спадщина – це парасолька над дуже різними явищами, і формальне «успадковується» ще не гарантує, що спадкоємці справді щось одержать. Україна відчинила двері: від 2023 року цифрову річ прямо визнано об'єктом цивільних прав (ст. 177, 179-1 ЦК), а майнові права на неї можуть входити до складу спадщини за загальними правилами (статті 1216, 1218 ЦК), якщо вони належали спадкодавцеві та не припинилися з його смертю, з обмеженням щодо суто особистого (ст. 1219 ЦК). Проте шлях іще не пройдено: спеціальний

режим віртуальних активів чекає на запуск, тонкі механізми доступу належить виробити, а німецький та американський досвід дають нам лише орієнтири, а не готові рецепти.

На практиці криптовалюта втрачається через загублений або, навпаки, чужий ключ, акаунти – через умови платформ, а фотоархіви – на перетині приватності та прав третіх осіб. Тому доля вашого цифрового світу залежить насамперед від кількох рішень, які можна ухвалити вже сьогодні, а не від майбутніх норм: скласти перелік, висловити волю, налаштувати спадкові контакти й подбати про доступ до ключів. Усе, що зберігається на екрані вашого смартфона, колись комусь дістанеться або не дістанеться нікому, і котрий із цих результатів справдиться, вирішуєте, по суті, ви самі (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrova-spadshchina-shcho-stanetsya-z-vashoyu-kriptovalyutoyu-fotografiyami-ta-akauntami-koli-vas-ne.html>). – 2026. – 22.07).

Рубрика «Коментарі» на сайті «Юридична Газета»

Про автора: Тарас Онищенко, «Barristers» адвокат

Оригінал не вміщується в екран: що змінить законопроект № 15355 у дистанційних судових засіданнях

Судове засідання може відбуватися онлайн, але розписка, договір чи протокол зборів залишаються матеріальними документами. Законопроект № 15355 пропонує прямо врегулювати порядок їх надання, огляду та повернення під час відеоконференції.

26 червня 2026 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 15355 «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо деяких питань дослідження доказів під час судового засідання в режимі відеоконференції».

Запропонована зміна виглядає технічною, однак стосується одного з основних принципів

судового процесу: рішення може ґрунтуватися лише на доказах, які суд безпосередньо дослідив, а сторони мали можливість перевірити й прокоментувати.

Що пропонує законопроект

До статті 229 Цивільного процесуального кодексу України, статті 210 Господарського процесуального кодексу України та статті 211 Кодексу адміністративного судочинства України пропонується додати однакове правило.

Якщо докази досліджуються у засіданні в режимі відеоконференції, суд зможе зобов'язати учасника справи надати оригінал доказу для огляду. В ухвалі суд має визначити спосіб і строк його надання, а також порядок повернення. Після дослідження документ повинен бути повернутий особі, яка його надала.

Формулювання «суд може» означає, що оригінали не вимагатимуть автоматично у кожній справі. Необхідність їх подання визначатиме суд з урахуванням обставин спору, заперечень сторін та значення конкретного документа.

Чому демонстрації документа на камеру недостатньо

Відеозв'язок дозволяє прочитати текст документа, але часто не дає можливості достовірно перевірити підпис, виправлення, підчистки, дописки, заміну сторінок або відповідність копії оригіналу. Якість зображення, освітлення та положення камери також залежать від самого учасника.

Це має практичне значення. У цивільній справі ключовим доказом може бути розписка, заповіт чи договір позики; у господарському спорі – накладна, акт виконаних робіт або протокол загальних зборів; в адміністративній справі – акт перевірки чи первинні документи. Якщо справжність такого доказу заперечується, показати його в камеру недостатньо.

Що зміниться для учасників справи

Після ухвалення закону учасник, який бере участь у засіданні онлайн, повинен буде бути готовим передати оригінал до суду, якщо цього вимагатиме ухвала.

Наприклад, позивач подає через «Електронний суд» скан договору, а відповідач

заперечує факт його підписання. Суд зможе встановити, куди, яким способом і до якої дати слід надати оригінал. Це створює зрозуміліший порядок, ніж демонстрація документа перед камерою або його неформальне надсилання без визначеної процедури повернення.

Сторонам доведеться завчасно оцінювати доказову базу: якщо справжність документа може бути оспорена, його оригінал необхідно зберігати та бути готовим надати суду. Завантаження сканованої копії саме по собі не гарантуватиме, що її буде достатньо.

Чи є це новим повноваженням суду

Повністю новим таке повноваження не є. Чинні процесуальні кодекси вже дозволяють суду витребувати оригінал письмового доказу, якщо подано копію, а її відповідність оригіналу поставлено під сумнів. Якщо оригінал не надано, суд за певних умов може не брати копію до уваги.

Новизна законопроекту полягає у спеціальному регулюванні саме для відеоконференцій. Суд повинен буде не лише вимагати оригінал, а й визначити спосіб його передання, строк та порядок повернення. Отже, законопроект не стільки створює нове право суду, скільки усуває процедурну невизначеність.

Переваги запропонованої норми

Позитивним є однаковий підхід до цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Це має зменшити відмінності у практиці судів.

Спосіб передання доказу не встановлюється раз і назавжди: суд зможе врахувати вид документа, його цінність і місце перебування учасника. Оригінал можна буде подати через канцелярію, надіслати поштою або передати представником – залежно від ухвали.

Що потребує доопрацювання

Насамперед не зовсім коректним є термін «оригінал доказу». Він зрозумілий щодо письмового документа, однак речовий доказ сам є матеріальним об'єктом, а електронний може існувати як файл, обліковий запис або база даних. Тому подання письмових, електронних і речових доказів варто врегулювати окремо.

Потребує узгодження й правило про повернення оригіналу одразу після

дослідження. Чинні кодекси допускають його зберігання у справі, адже документ може знадобитися для експертизи, повторного огляду або апеляційного перегляду.

Ще один ризик – затягування процесу. Якщо оригінал уперше вимагатимуть під час розгляду справи по суті, засідання доведеться відкладати. Рациональніше вирішувати це питання у підготовчому провадженні або одразу після виникнення сумнівів щодо копії.

Слід також гарантувати доступ до оригіналу всім учасникам справи, щоб вони могли звернути увагу на його особливості, заявити про підроблення або просити про експертизу.

Не визначено й того, хто сплачує пересилання, як фіксується стан документа та хто відповідає за його втрату чи пошкодження. Базові гарантії доцільно передбачити безпосередньо у процесуальних кодексах.

Висновок

Законопроект № 15355 пропонує логічне уточнення процесуального законодавства: відеоконференція є способом участі у засіданні, але не замінює належного дослідження доказів.

Остаточна редакція має розмежувати види доказів, узгодити їх повернення з чинними нормами, дозволити завчасне витребування та гарантувати доступ усіх учасників справи.

Правосуддя може здійснюватися через екран, але доказування не повинно ставати формальним. Від якості цієї процедури залежить обґрунтованість судового рішення (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/original-ne-vmishchuetsya-v-ekran-shcho-zminit-zakonoproekt--15355-u-distanciynih-sudovih-zasidannya.html>). – 2026. – 14.07).

Блог на сайті «Освіта.ua»

Про автора: Олександр Пишов, доктор філософії з права, член Open Council of Europe Academic Networks (OCEAN)

Академічна доброчесність вводить у дію: що станеться 31 липня

Ще 18 грудня 2025 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про академічну

добročесність» № 4742-IX. Він набрав чинності ще взимку, але законодавець дав системі освіти шість місяців на підготовку – і 31 липня 2026 року закон вводиться в дію.

Це перший в історії України окремий закон, повністю присвячений академічній доброчесності: до нього ця сфера регулювалася по суті однією статтею 42 Закону «Про освіту» – рамковою, без чітких процедур. Тепер правила гри змінюються для всіх: студентів, викладачів, науковців, керівників закладів і навіть видавців. Розберімо, що саме написано в законі і що це означає для вищої освіти.

Що це за закон

За задумом, це фактично архітектура академічної доброчесності, побудована у повній логіці правового регулювання. Стаття 4 закріплює сім базових цінностей – чесність, довіру, повагу, справедливість, відповідальність, стійкість і рішучість – та принципи, серед яких прямо названо «нетерпимість (нульова толерантність) до будь-яких проявів порушення академічної доброчесності».

Статті 5–11 встановлюють конкретні правила для кожного виду діяльності: викладання, наукових досліджень, навчання здобувачів, створення й оприлюднення академічних творів, оцінювання, експертизи та конкурсів.

Далі – вичерпна класифікація порушень (статті 17-36), каталог санкцій (стаття 22) і детальні процедури розгляду з гарантіями для всіх сторін (статті 37-40).

Сфера дії, визначена статтею 2, максимально широка: від вступних випробувань і шкільних олімпіад до захисту дисертацій та виборів академіків.

Сім ключових новел

1. Презумпція академічної доброчесності. Відповідно до частини третьої статті 17 суб'єкт академічної діяльності «вважається таким, що допустив порушення академічної доброчесності, лише у разі встановлення такого факту відповідно до процедур, визначених цим Законом та/або внутрішнім актом» – законодавець прямо називає це принципом презумпції академічної доброчесності. Встановлення факту порушення – виключне повноваження уповноваженого органу чи

уповноваженої особи закладу. Звинувачення, отже, не вирок, а лише початок розгляду: за статтею 37 особа має право отримати копію повідомлення, бути поінформованою про дату розгляду щонайменше за три робочі дні та оскаржити рішення.

2. Тринадцять видів порушень – із новими складами. Стаття 18 подає вичерпний перелік: поряд зі звичними академічним плагіатом, самоплагіатом, фабрикацією і фальсифікацією з'явилися відчуження авторства, приписування авторства, недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом, недоброчесне оцінювання, несамотійне виконання завдання, недозволена допомога, академічний саботаж, схиляння до порушення і навіть інституційні порушення – коли недоброчесно діє сам заклад. Кожному складу присвячено окрему статтю (статті 23–35) з визначенням і санкціями.

3. Удар по ринку робіт «на замовлення». Стаття 23 визначає відчуження авторства як передачу автором створеного ним академічного твору іншій особі – «на замовлення або без такого замовлення, платно чи безоплатно» – з подальшим оприлюдненням під іменем особи, яка автором не є. Наслідки найсуворіші в законі: для викладача чи науковця – звільнення (частина друга статті 23), для здобувача, який захистив куплену кваліфікаційну роботу, – відрахування (частина третя тієї ж статті). А якщо ступінь уже присуджено, частина п'ята статті 22 передбачає: у разі встановлення факту плагіату, фабрикації чи фальсифікації у кваліфікаційній роботі особа позбавляється ступеня у порядку, який визначить Кабінет Міністрів. Уперше закон б'є по обох сторонах угоди – і по виконавцю, і по замовнику.

4. Штучний інтелект – уперше в освітньому законодавстві. Логіка не заборонна, а заснована на прозорості. Частина четверта статті 8 встановлює: «у разі використання в академічному творі об'єкта, згенерованого штучним інтелектом, автор повинен повідомити про це в такому творі із зазначенням методики генерування та/або посилання на відповідну комп'ютерну програму чи її опис». А стаття 29 визначає відповідне порушення –

оприлюднення текстів, зображень, моделей, даних чи інших результатів, згенерованих ШІ, «як результатів власної академічної діяльності, якщо цей факт не зазначено в академічному творі чи супровідних матеріалах до нього». Іншими словами, використовувати ШІ можна – приховувати використання не можна.

5. Диференційована відповідальність – з 14 років. За частиною третьою статті 21 до академічної відповідальності може бути притягнута особа, яка на час порушення досягла 14-річного віку. Для здобувачів освіти стаття 22 передбачає спершу виховні заходи – тематичні заняття з доброчесності, усне чи письмове попередження, повторне виконання завдання – і лише далі санкції академічної відповідальності: від повторного проходження курсу до позбавлення стипендії, пільг і відрахування. Для викладачів і науковців спектр – від виключення з вченої ради та заборони бути науковим керівником на строк від одного до трьох років до позбавлення вчених звань і наукових ступенів, а також догана або звільнення в межах дисциплінарної відповідальності.

6. Нова підстава звільнення у трудовому праві. Прикінцевими положеннями закон доповнив частину першу статті 41 Кодексу законів про працю пунктом 7: «вчинення педагогічним, науково-педагогічним, науковим працівником порушення академічної доброчесності у випадках, визначених законом» стало самостійною підставою розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. А відповідно до статті 14 особа, стосовно якої встановлено факт найтяжчих порушень (зокрема відчуження чи приписування авторства), протягом десяти років не може обіймати посаду керівника закладу освіти або наукової установи, а якщо такий факт встановлено стосовно особи, яка обіймає посаду керівника, – вона звільняється з посади відповідно до закону.

7. Прозорість як інфраструктура. Частина сьома статті 8 вимагає оприлюднювати прийняті до захисту дисертації та кваліфікаційні роботи ще до захисту – «у машинозчитувальному форматі, на постійній основі, з наданням вільного доступу». Стаття 15 зобов'язує

кожного видавця академічних творів мати оприлюднені правила рецензування й перевірки та відкликати опубліковані твори, в яких встановлено порушення, з оприлюдненням причини; відкликаний твір не вважається опублікованим і не враховується при оцінюванні автора. А за статтею 12 внутрішні акти закладів з питань доброчесності, як і рішення про притягнення до відповідальності, обов'язково розміщуються на офіційних сайтах.

Окремо варто відзначити перехідні положення розділу VI – вони юридично охайні. Закон не має зворотної дії у бік посилення: за порушення, вчинені до набрання ним чинності, застосовується та міра відповідальності, «яка на момент вчинення такого порушення академічної доброчесності була визначена законом». Дисертації, захищені раніше, можуть перевірятися «виключно на предмет дотримання вимог, чинних на день захисту». А протягом року особа може добровільно відмовитися від наукового ступеня чи вченого звання у порядку, визначеному Урядом, – своєрідний «коридор чесного виходу» для тих, хто знає за собою гріхи минулого.

Що це означає для вищої освіти

Головне навантаження закон покладає не на Міністерство освіти і науки чи Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, а на самі заклади. Стаття 12 зобов'язує кожен заклад освіти і наукову установу мати визначену внутрішніми актами систему забезпечення академічної доброчесності – від внутрішньої політики до порядку розгляду повідомлень, – причому виключний перелік санкцій за конкретні порушення встановлюється саме внутрішніми актами (частина восьма статті 22), а політики в частині, що стосується здобувачів, погоджуються органами студентського самоврядування (частина третя статті 12).

Тобто до 31 липня кожен університет мав виконати власну «домашню роботу»: оновити положення під нову класифікацію порушень, затвердити порядок розгляду повідомлень із дотриманням строків статті 37 (три робочі дні на маршрутизацію повідомлення, десять – на рішення про початок розгляду), визначити санкції за кожне порушення, забезпечити

доступ до програм перевірки текстів і – це нове для більшості – ухвалити зрозумілу політику щодо штучного інтелекту: що дозволено, у яких завданнях і як розкривати використання.

Для сумлінних учасників процесу закон радше захисний, ніж каральний. Стаття 9 закріплює право кожного на доброчесне оцінювання за заздалегідь оприлюдненими критеріями і прямо встановлює: «забороняється оцінювати людину, її поведінку, зовнішній вигляд, одяг та інші ознаки, якщо вони не є об'єктом оцінювання відповідно до заздалегідь визначених і оприлюднених вимог до результатів її академічної діяльності».

Викладач отримує захист від тиску: схиляння до порушення доброчесності – зокрема примушування вписувати «потрібних» співавторів – саме є порушенням (стаття 34), а особа, включена до складу авторів без її відома, відповідальності не несе (частина п'ята статті 25).

Стаття 10 додає запобіжник конфлікту інтересів, якого давно бракувало: експерт не може три роки брати участь у процедурах зовнішнього забезпечення якості щодо закладу, де працював чи навчався.

Що далі

Перше передбачення – випробування судами. Нова підстава звільнення за пунктом 7 частини першої статті 41 КЗпП і позбавлення ступенів неминує породять хвилю трудових та адміністративних спорів, і саме судова практика найближчих двох-трьох, а може й п'яти років покаже, наскільки якісно заклади виписали свої внутрішні процедури: кожна процесуальна помилка уповноваженого органу ставатиме аргументом на користь «порушника».

Друге – тиха трансформація ринку: бізнес із написання робіт на замовлення вперше опинився під прямою законодавчою заборонаю статті 23 з реальними наслідками для клієнтів, і попит має почати стискатися.

Третє – нормотворчість: на уряд чекають порядок позбавлення ступенів вищої освіти та механізм добровільної відмови від ступенів і звань, а на заклади – жива практика застосування, яка виявить прогалини закону швидше за будь-яку експертизу.

І четверте – культурний ефект, найповільніший і найважливіший: стаття 13 робить навчання академічній доброчесності, зокрема академічному письму, прямим обов'язком закладів і свідомо ставить виховні заходи попереду каральних.

Замість висновку

Жоден закон сам собою не зробить академічну спільноту доброчесною – культура не запроваджується за наказом. Але цей закон робить те, що право зробити може: чітко називає порушення на ім'я, дає процедури замість сваволі, захищає невинних презумпцією і робить нечесність юридично дорогою – аж до втрати посади, ступеня і десятирічної заборони на керівництво.

Академічна доброчесність – це, зрештою, про вартість диплома і наукового результату: суспільство довіряє їм рівно настільки, наскільки чесно вони здобуті.

З 31 липня в цієї довірі вперше з'являється повноцінний правовий фундамент. Тепер справа за тим, що на ньому збудують самі університети.

P.S. Про використання штучного інтелекту. Цей текст підготовлено з використанням генеративного штучного інтелекту – мовної моделі Claude (Anthropic) через вебінтерфейс claude.ai.

Методика: автор самостійно визначив тему та інформаційний привід (введення в дію Закону 31 липня 2026 року) і надав моделі першоджерело – офіційний текст Закону України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 року № 4742-IX; сформулював кут подачі, вимоги до структури, стилю та обсягу матеріалу. Модель здійснила постатейний аналіз тексту Закону, згенерувала проєкт статті з посиланнями на конкретні норми та програмно звірила кожен наведену цитату з першоджерелом на дослівну відповідність. Проєкт доопрацьовувався в діалоговому режимі за змістовими вказівками автора протягом кількох редакцій. Автор перевіряв відповідність тексту першоджерелам, визначив остаточний добір тез, акцентів і висновків, вніс редакційні правки та затвердив остаточну редакцію (<https://osvita.ua/blogs/97464/>). – 2026. – 29.07).

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 14 (322) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень

на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактор Я. Маленко

Комп'ютерна верстка

Н. Крапіва

Підп. до друку 24.07.2026

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 4,35.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру видавців,

виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.